

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет іноземної філології

Кафедра романської філології

ОКСАНА ГАЛЯН

Вступ до мовознавства

для студентів денної та заочної форм навчання

Навчально-методичне видання

Луцьк

Вежа-Друк

2022

УДК 81'1(072)
Г 17

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 20.04.2022 року)*

Рецензенти:

Станіслав О.В. – доктор філологічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри романської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Шуст Л.М. – кандидат філологічних наук, викладач-методист, викладач ЦК словесних дисциплін КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

Галян О.В.

Г 17 Вступ до мовознавства: навч.-метод. видання. / О.В.Галян. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 88 с.

Навчально-методичне видання призначене для студентів факультету іноземної філології ОС «Бакалавр» денної та заочної форм навчання. Методична розробка має на меті ознайомити студентів із природою, сутністю, походженням та функціонуванням мови, методами дослідження, історичними умовами поширення романських мов, основними способами словотвору у французькій мові. Містить лекційний матеріал, спеціально розроблені практичні навчальні завдання, список рекомендованої літератури та інформаційних ресурсів. Навчальний матеріал може бути використаний студентами не лише під час лекційних та практичних занять, але й для самостійної роботи, підготовки до підсумкового контролю.

УДК 81'1(072)

© Галян О. В., 2022

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2022

ЗМІСТ

Лекція №1	4
Лекція №2	14
Лекція №3	29
Лекція №4	36
Лекція №5	41
Лекція №6	51
Лекція №7	62
Лекція №8	70
Вправи для практичних занять	80
Література	85

Лекція №1

Мовознавство стародавнього світу.

План

1. Мовознавство в Давній Індії.
2. Давньокитайське мовознавство.
3. Мовознавство в Давній Греції та Римі.
4. Давнє арабське мовознавство.

Література:

1. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. К.: 1991
2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2009, 336с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. К: ВЦ «Академія», 2010, 464 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2006, 368 с.

Багато мовознавців виникнення науки про мови датують 1660 роком – виходом «Універсальної граматики», інші – початком ХІХ ст. – появою порівняльно-історичного мовознавства, визначаючи весь попередній період як «донаукове» мовознавство. Погодитися з цими твердженнями важко, оскільки чимало важливих проблем мовознавства (наприклад, походження мови, зв'язок мови з мисленням, зв'язок мовного знака зі значенням, взаємовідношення логічних та граматичних категорій, виділення частин мови і членів речення та ін.) були предметом вивчення ще в далекому минулому. У давньому мовознавстві виділяють чотири наукові традиції: *давньоіндійську, давньокитайську, класичну, арабську.*

I. Мовознавство в Давній Індії.

Найдавнішою науковою традицією є давньоіндійська. Вона налічує 3000 років. Виникнення давньоіндійського мовознавства зумовлене суто практичними потребами. Із покоління до покоління віками передавалися усним шляхом священні гімни (Веди). Згодом вони були зафіксовані писемно й увійшли до чотирьох збірників – Рігведа, Самаведа, Яджурведа й Атхарваведа. Давні індузи вважали, що ці священні гімни є божественними і тому їх необхідно оберігати від псування. Якщо ж не буде збережена смислова і

формальна, тобто орфоепічна точність, то це перешкоджатиме спілкуванню з Богом. Прагнучи зберегти точність Вед і забезпечити їх розуміння (не всі старі тексти Вед для індусів того часу були незрозумілими), а також намагаючись уберегти їх мову від впливу розмовних варіантів давньоіндійської мови (пракритів) і здійснюючи нормалізацію санскриту – літературної мови, яка функціонувала як жива мова до V ст. до н. е., а далі використовувалася тільки в релігійній сфері, давні індуси детально вивчали мовні явища і створили оригінальну й добре розвинуту лінгвістичну науку. Уже в самих Ведах розглядаються деякі мовознавчі питання, зокрема питання фонетики, орфографії, граматики і лексики. Давньоіндійське мовознавство першої половини IV – другої половини III ст. до н. е. досягло такого високого рівня, що вплинуло на розвиток порівняльно-історичного мовознавства в XIX ст.

Найвідомішим давньоіндійським мовознавцем є *Паніні* (V- IV ст. до н. е.) – один із основоположників мовознавства, автор першої граматики санскриту. Вважають, що його грамика створена в усній формі й розрахована на усне передавання. Для легкого запам'ятовування вона подана у вигляді 3996 віршованих правил (сутр). Через декілька століть її було записано.

Паніні трактує мову як систему, що складається з фонетичного, морфологічного, словотвірного і синтаксичного рівнів. Саме розуміння мови як системи зумовило введення ним понять фонем та нульової морфем, до чого європейське мовознавство прийшло лише наприкінці XIX ст. Вихідною (початковою) одиницею мови Паніні вважав корінь, з якого з допомогою афіксів за правилами внутрішніх сандхі (поєднання морфем) утворюються слова, а відтак за правилами зовнішніх сандхі (поєднання слів) – речення і тексти. Орієнтація на синтез зумовила розгляд мовних одиниць від нижчих до вищих. Цим, очевидно, зумовлена його зацікавленість коренями і закінченнями. З часом це було перенесено і в лексикографію. Отже, його грамика нагадує ідеальну формалізовану схему і є породжувальною за своїм характером (у норму входило те, що могло породжуватися на основі правил Паніні).

Породжувальний характер правил також пов'язаний з уявленням про мову як систему (в Європі про це заговорили не раніше XIX ст.).

Паніні вважають і родоначальником індійської діалектології (у своїй граматиці він звертає увагу на діалектні особливості Східної Індії), а також першим мовознавцем, який застосував зіставний метод (у багатьох випадках зіставляє санскрит із ведичною мовою). Граматика Паніні впродовж двох тисячоліть була зразком опису класичного санскриту.

Інші давньоіндійські граматисти **Яска** (V ст. до н. е), **Вараручі** (III або II ст. до н.е.), **Катьяяна**(III ст.до н.е.), **(Патанджалі** (II ст.до н.е), **Бхартріхарі** (V-VI ст. н. е.) розвивають учення Паніні. Зокрема, вони виділяють чотири частини мови – ім'я, дієслово, прийменник і частку. Слово ділять на основу і закінчення. В іменниках визначають сім відмінків: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий і *ablavitus*, але називають їх за порядком розташування: перший, другий, третій і т. д. Детально описують звуки, класифікуючи їх за фізіологічним принципом. Слова ділять на склади. Складотворчим вважають голосний звук.

Давньоіндійські вчені започаткували ідею історичного розвитку мов і їх порівняльно-історичного вивчення. Так, Вараручі вивчав пракрити й дійшов висновку, що вони постали з однієї мови – санскриту. Отже, він застосував порівняльно-історичний метод задовго до того, як його стали використовувати в Європі. Мовознавці Давньої Індії також укладали словники. Ще в V ст. до н. е. Яска склав коментарі до Вед – пояснення незрозумілих слів. Однак найвідомішим словником є словник Амари – «Амаракоша» (V ст. н. е.). Цей словник укладений за кореневим принципом, тобто в ньому наведено тільки корінь слова: *vid* - «знати», *tud* - «штовхати», *pac*- «варити», *bhar*- «нести».

Давньоіндійські вчені не тільки описували мову, а й досліджували її філософські проблеми. Бхартріхарі вивчав співвідношення речення і судження (обчислював трансформації одного судження, за яких будь-яке судження еквівалентне іншому з погляду логічного змісту), роль слова у мові (виділив

слово як абстрактний інваріант, особливу духовну сутність, тобто як одиницю мови, і слово як конкретну одиницю мовлення).

Датський мовознавець Вільгельм-Людвіг Томсен зазначав, що «висота, якої досягло мовознавство індусів, цілком виняткова, і до цієї висоти наука про мову в Європі не могла піднятися аж до ХІХ ст., та й то навчившись багато чого в індійців».

II. Давньокитайське мовознавство.

Перші мовознавчі праці в Китаї належать до І тисячоліття до н. е. Так, у V ст. до н. е. з'явилися тлумачення незрозумілих слів у давніх текстах, а також праці про зв'язок між словом і властивостями позначуваного ним предмета чи явища. У III ст. до н. е. китайці дійшли висновку, що назва нерозривно пов'язана з позначуваним, і так виникла теорія «виправлення імен», тобто вибору імені, яке б відповідало позначуваному. Наприклад, якщо правління імператора було невдалим, девіз правління оголошували «неправильним» і змінювали. Вважалося, що людина, яка займає певне соціальне становище, повинна поводитись відповідно до назви цього становища. У II ст. до н. е. було укладено перший ієрогліфічний словник. Далі словникова робота стала провідною в китайському мовознавстві.

Першим класиком китайського мовознавства вважають *Сю Шеня* (I ст. н. е.). Він здійснив класифікацію ієрогліфів і виділив їх складові частини (цим користуються до наших днів). Специфіка китайського мовознавства в тому, що до II-III ст. н. е. китайські вчені досліджували тільки значення й написання ієрогліфів, а не вимову слів. Опрацьований Сю Шенем аналіз ієрогліфів з'явився раніше, ніж перші праці з фонетики. Це пояснюється складністю структури китайських ієрогліфів, які вимагають уміння членувати їх на частини і складати їх із частин. Створення таких словників зумовлене також великою кількістю ієрогліфів, запам'ятовування яких перевищує потенції людської пам'яті.

На китайську лінгвістичну традицію вплинув складовий характер китайської мови. Основною одиницею китайської фонетики вважають *цзи* –

склад у цілому, який водночас відповідає писемному знакові та лексичній одиниці й розглядається як основна одиниця і лексики, і граматики. Спочатку *цзи* інтерпретували як неподільну одиницю, пізніше з розвитком фонетики як розділу мовознавства *цзи* почали членувати: відділили тон як особливу характеристику складу, а те, що залишилося після відрахування тону, ділили на дві частини, які в нашому мовознавстві прийнято називати ініціаллю і фіналлю. *Ініціаль* – приголосний, з якого починається склад, а *фіналь* – усе інше (голосний + приголосні). Фіналь утворює риму. З XI ст. китайські мовознавці складають таблиці, в яких склади впорядковуються за ініціалами і фіналями. Звуків (фонем) у китайському мовознавстві не виділяли аж до ознайомлення з європейською традицією та її прийняття. Такий підхід пов'язаний із жорсткою структурою китайського складу.

З III ст. н. е. з'являються перші словники омофонів і рифм. На початку XVIII ст. укладено великий словник, який містить 47 035 ієрогліфів і 1995 їх варіантів.

Граматиці в китайській лінгвістиці приділяли незначну увагу. Це зумовлено тим, що не було необхідності виділяти граматику в окрему дисципліну, бо в китайській мові немає словозміни й граматичної афіксації (правда, є службові слова, але їх описували в лексикографії). Класифікації за частинами мови також не було, за винятком виділення «повних» і «пустих» слів, що так само пов'язано з особливостями будови китайської мови (немає словозміни, а синтаксично більшість слів може виступати в найрізноманітніших позиціях). Хоча синтаксис є дуже важливим для китайської мови, він не став об'єктом вивчення. Граматична наука в Китаї почала формуватися лише наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Перша граматика китайської мови з'явилася 1898 р. і то під впливом європейської традиції.

Досліджували китайські мовознавці й питання діалектології та етимології. Так, ще на початку нашої ери Ян Сюн написав працю про народні слова, що ввійшли до літературної мови, вказавши на місце, звідки кожне з цих слів

походить. У II ст. Лю Си уклав словник «Шимін» («Тлумачення імен»), у якому дано етимологію китайських імен.

Китайське мовознавство аж до кінця XIX ст. розвивалося самостійно без будь-яких впливів інших лінгвістичних традицій. У XIX ст. китайці ознайомилися з європейським мовознавством, і китайська традиція, на відміну від індійської, швидко піддалася впливу європейської. Нині в чистому вигляді вона вже не існує, хоча деякі її ідеї та методи, особливо ті, що стосуються ієрогліфіки, збереглися.

III. Мовознавство в Давній Греції та Римі.

У Давній Греції мовознавство розвивалось дещо в іншому напрямі, ніж у Давній Індії та Китаї. Початок античному мовознавству поклали філософи, тому розрізняють два періоди: філософський (V-III ст. до н. е.) і александрійський (III ст. до н. е. – IV ст. н. е.).

Філософський період. У цей період предметом наукових дискусій було питання про природу слова і відношення слова до речі. Філософів цікавило, отримує кожна річ назву відповідно до своєї природи (*physei*) чи зв'язок між назвою і річчю є довільним, установлюється людьми за умовною згодою, свідомо (*thesei*). Так, *Геракліт* (VI - V ст. до н. е.) стверджував, що кожне ім'я нерозривно пов'язане з річчю, назвою якої воно служить. В імені розкривається природа речі. Протижлену думку висловив філософ *Демокріт* (V - IV ст. до н. е.): імена речам дають люди на свій розсуд. Як доказ своєї правоти він наводив приклади невідповідності між словом і річчю: 1) одне слово може називати декілька різних речей (багатозначність); 2) одна річ може називатися різними словами (синонімія); 3) різні слова можуть збігатися за формою і звучати однаково (омонімія); 4) значення слів можуть змінюватися; 5) існують поняття без однослівної назви.

Суперечки давньогрецьких учених відображені у творі філософа *Платона* (прибл. 427 - 347 рр. до н. е.) «Кратіл, або про правильність імен» у формі діалогу між Кратілом, який обстоює тезу про природний характер назв, і Гермогеном, який наполягає на тому, що назви встановлюються законом. Сам

Платон не підтримує жодної з цих точок зору, а лише резюмує: важливим є не протиставлення, а визнання, що в мові панує глибока внутрішня цілеспрямованість, а не невмотивована, свавільна примха. Платонові ж належить і перша спроба виділення частин мови: він розрізняє ім'я і дієслово.

Повнішу й точнішу картину частин мови окреслює *Арістотель* (384 - 322 рр. до н. е.) у своїх творах «Поетика» і «Риторика». Він виділяє імена, дієслова і допо-міжні слова (сполучники та зв'язку). Щоправда, Арістотель не розмежовує частини мови і члени речення, тому імена ототожнює з суб'єктами, а дієслова з предикатами. Це є свідченням того, що Арістотеля, як і Платона, не цікавили частини мови як мовні категорії. Він їх виділяв у зв'язку з філософськими пошуками у сфері проблем мислення, тому ототожнював ці категорії з категоріями логіки чи, правильніше, підпорядковував логічним категоріям. Його якоюсь мірою можна вважати основоположником логічного напрямку в мовознавстві. Арістотелю мовознавство завдячує також введенням поняття початкової форми (для імен – форма називного відмінка, для дієслів – форма 1-ої особи) і граматичного роду (розрізняє чоловічий, жіночий і середній рід). Важливим є й те, що він перший наблизився до розуміння знакової природи мови.

Подальша робота з уточнення мовних категорій пов'язана з філософською *школою стоїків* (від назви порту *Stoa* в Афінах, де збиралися представники цієї школи) – однією з головних течій елліністичної й римської філософії кінця IV ст. н. е., яка розробляла основи морального життя і вбачала їх у подоланні пристрастей, в «силі духа», що виявляється в підкоренні розумові та долі. Стоїки уточнили й розширили класифікацію частин мови (встановили п'ять частин мови: дієслово, сполучник, член, власні імена й загальні назви), уперше ввели поняття відмінка в систему відмінків і виділили прямий і непрямий відмінки. Вступивши в суперечку про «природний» чи умовний характер назв і вважаючи, що слова спочатку були «правильними, істинними», вони стимулювали розвиток етимології. Однак, не маючи наукових принципів етимологізування, вони довільно тлумачили «правильні» значення слів, чим

завдали шкоди етимології. Стоїки торкнулися питання аналогії та аномалії в мові, тобто наявності чи відсутності закономірностей у самій мові. Щодо розуміння цього питання виокремились *аналогісти*, які інтерпретували мову як систему чітких правил, що не мають винятків, і *аномалісти*, які доводили, що мова допускає відхилення від закономірностей. Ця дискусія мала важливе значення для створення нормативної граматики, де поряд із граматичними правилами («аналогіями») стали наводити винятки з правила («аномалії»). Суперечка між аналогістами й аномалістами була настільки популярною, що привернула увагу до проблеми і далеких від філософії та мовознавства людей. Є свідчення, що навіть Юлій Цезар написав працю про аналогію.

Александрійський період, бурхливого розвитку класична традиція у мовознавстві зазнала в Александрійській державі Птолемеїв (III ст. до н. е. - V ст. н. е.) – Єгипті. Саме тут граматика відокремилася від філософії, стала самостійною наукою. Це було зумовлено виданням класичних літературних творів (Гомера, Есхіла, Софокла та ін.), необхідністю філологічної інтерпретації цих творів, нормуванням спільної єдиної літературної мови всієї Греції – так званого койне.

Найвідомішими мовознавцями александрійської епохи були *Арістарх Самофракійський* (217-145 рр. до н. е.), *Діонісій Фракійський* (170-90 рр. до н. е.) і *Аполлоній Діскол* (II ст. н. е.). *Арістарх Самофракійський* видав і прокоментував твори Гомера, Гесіода, Архілоха, Піндара, Есхіла й Арістофана. Коментарі зводились до розбору текстів і виправлення помилок. Найбільшою заслугою Арістарха Самофракійського є створення повної класифікації частин мови. Він виділив вісім частин мови: ім'я, дієслово, дієприкметник, займенник, прислівник, сполучник, прийменник, член (артикль), і класифікація набула завершеного вигляду.

Учень Арістарха Самофракійського *Діонісій Фракійський* створив підручник граматики. У цьому підручнику він уперше трактує частини мови в суто морфологічному (не синтаксичному) аспекті й уводить поняття акциденцій, тобто граматичних категорій. Так, у дієслові він виділяє категорії

часу (теперішній, минулий і майбутній), стану (активний, пасивний і середній) та особи (перша, друга і третя).

Аполлоній Діскол – основоположник грецького синтаксису, який він визначає як учення про словосполучення. У словосполученні, на його думку, головну роль відіграють дієслово та ім'я. Синтаксичну теорію Аполлонія Діскола, викладену в його основній праці «Синтаксис», взято за основу багатьох пізніших шкільних граматики.

Крім граматики, александрійські мовознавці глибоко опрацювали фонетику. Вони чітко розрізняли звуки й букви. Звуки класифікували на голосні та приголосні. У букві розрізняли два елементи – зображення і назву.

Мовознавство Давнього Риму не залишило оригінальних праць. Римські мовознавці переповідали погляди давньогрецьких учених. Заслуговують уваги праця «Про латинську мову» *Марка-Теренція Варрона* (116 - 27 рр. до н. е.), де описано граматичну систему латинської мови за давньогрецькими зразками, та підручник латинської мови *Квінтія Ремія Палемона* (I ст. до н. е.), де вперше подано впорядковану латинську граматичну термінологію, яка стала основою термінології сучасного мовознавства. Пізніше з'являються два варіанти (поширений і скорочений) граматики латинської мови *Елія Доната* (прибл. 350 р. н. е.) і найповніша граматика латинської мови *Пріціана* (прибл. 526 - 527 рр. н. е.). Обидва підручники майстерно написані й служили 1000 років (аж до середньовіччя) в Європі як зразкові граматики латинської мови. За їх взірцем створювали граматики живих європейських мов.

Внесок римських мовознавців у граматичну теорію полягає в тому, що вони вивели з частин мови артикль, якого немає в латинській мові, ввели вигук, відкрили новий відмінок – аблятив і числівники поділили на кількісні та порядкові. Вивчаючи ораторське мистецтво, вони глибоко досліджували і стилістику на всіх мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному, а також на рівні тексту). Прикладом є підручник із красномовства «*Institutio oratoria*» («Ораторські настанови») *Марка-Фабія Квінтіліана* (прибл. 35- 96 рр. н. е.).

IV. Давнє арабське мовознавство.

Арабське мовознавство досягло великих успіхів в епоху халіфату (VII-XII ст.). Халіфат був багатонаціональною державою, в якій проживали перси, сирійці, греки, євреї та інші народи. Його територія охоплювала Аравію, Передню Азію, Північну Африку та Піренейський півострів. Державна політика була спрямована на арабізацію всіх народів, що населяли країну. Цьому сприяла підтримувана державою релігія – магометанство (іслам). Стимулом розвитку арабського мовознавства було тлумачення Корану (релігійного вчення, писаного чи укладеного Магометом у першій половині VII ст.) і боротьба проти засмічення літературної мови. Арабські вчені були ознайомлені з багатьма досягненнями індійських і грецьких філологів. Спираючись на ті досягнення, вони досліджували арабську мову і створили детальний опис її фонетики, морфології та лексики.

В арабському мовознавстві розрізняють п'ять шкіл: басрійську з центром у м. Басра (Месопотамія), куфійську з центром у м. Куф (Месопотамія), багдадську з центром у м. Багдад, андалузську (в Іспанії) і єгипетсько-сирійську. Найвідомішими є басрійська і куфійська школи.

Серед мовознавчих праць виділяється трактат «Аль-Кітаб» (у перекладі – «книга») басрійського граматиста *Сібавейхі* (прибл. 753 - 796 рр.). Це повна граматики класичної арабської мови, в якій детально описано словозміну імені та дієслова, словотвір, фонетичні процеси, що відбуваються при творенні різних граматичних форм, а також проаналізовано артикуляцію звуків та їх позиційні варіанти.

Арабські мовознавці розрізняли звук і букву, виявляли факти невідповідності між звучанням і написанням. Услід за Арістотелем вони виділяли три частини мови: ім'я, дієслово, службові слова. Виявили специфічне для семіто-хамітських мов явище – внутрішню флексію. На початку X ст. в арабському мовознавстві остаточно сформувався мовознавчий поняттєвий апарат. Термінологія і граматичне вчення були приведені в систему. Вивчали

арабські мовознавці й загальнотеоретичні питання, зокрема проблему походження мови.

Однак найбільших успіхів досягли араби в лексикографії. Вони уклали чимало багатотомних словників, серед яких вирізняється двадцятитомний словник Сагані (1181-1252) і стотомний (за іншими джерелами, шістдесятитомний) словник аль Фірузабаді (132 - 1414) «Камус», що в перекладі означає «океан». Він був настільки популярним, що словом *камус* стали називати словник узагалі. Аналіз арабських словників засвідчує надзвичайне захоплення їхніх творців словом, лексичним багатством арабської мови. Так, до слів на начення *лева* і *меча* наведено п'ятсот синонімів, *верблюда* – тисяча. Один учений, виявивши чотириста синонімів до слова, що означає «біда», вигукнув: «Імена бід самі по собі біда!»

Арабська лінгвістична традиція вплинула на середньовічного тюрколога *Махмуда аль Кашигарі* (XI ст.), відомого в мовознавстві своєю оригінальною працею «Диван тюркських мов» (написана в 1073-1074 рр., опублікована у Стамбулі в 1912-1915 рр.), що є своєрідною енциклопедією тюркських мов (тут слово *диван* означає «зібрання»). У цій праці вперше застосовано порівняльний метод як науковий принцип дослідження. За оцінкою мовознавця В. А. Звегінцева (1910–1988), «це виняткова за точністю опису й багатством зібраного матеріалу порівняльна граматики й лексикологія тюркських мов у повному розумінні цього слова, яка супроводжується численними даними з історії, фольклору, міфології та етнографії тюркських племен».

Лекція №2

Пошуки нового підходу до вивчення мови наприкінці XIX - на початку XX ст.

План

1. Школа «слів і речей».
2. Школа естетичного ідеалізму.
3. Неолінгвістика.
4. Казанська лінгвістична школа.

Література:

1. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. К.: 1991
2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2009, 336с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. К: ВЦ «Академія», 2010, 464 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2006, 368 с.

I. Молодограматичний напрям вніс багато нового і цінного в науку про мову, однак деякі його твердження були суперечними і навіть помилковими. Приймаючи положення про те, що реально існують лише мови окремих індивідів, молодогограматики фактично утвердили індивідуальну психологію як теоретичну основу мовознавства, що унеможливило опрацювання проблеми онтології мови. Вони також недооцінювали значення позамовних чинників, взаємодію мов і діалектів, вплив писемної традиції тощо. Суто емпіричний підхід до мовного матеріалу, відмова від постановки кардинальних теоретичних проблем і яскраво виражене психологічне забарвлення мовознавчих студій заслонили власне лінгвістичний аналіз. Усе це не задовольняло багатьох мовознавців. Саме тому наприкінці XIX – на початку XX ст. виникають нові лінгвістичні школи, які виступають із критикою молодогограматизму. До них передусім належать Школа «слів і речей», Школа естетичного ідеалізму, неолінгвістика, Казанська лінгвістична школа І. О. Бодуена де Куртене, а також соціологічний напрям, заснований швейцарським мовознавцем Ф. де Соссюром.

(Група німецьких мовознавців, що називали себе молодогограматиками, сформувалася в рамках так званої Лейпцизької школи, яка з кінця 1870-их років об'єднувала мовознавців навколо таких вчених, як Август Лескін (1840–1916), Карл Бругман (1849–1919) та Герман Остгоф (1847–1909). За допомогою своєї гіпотези про безвинятковість фонетичних чергувань молодогограматики намагалися перевести мовознавство з розряду гуманітарних наук до наук природничих, що було пов'язано зі зростаючою конкуренцією між науками гуманітарного і природничого профілю).

Школа «слів і речей»

Одним із перших напрямів, що намагався цілком порвати з традиціями молодограматиків, була **Школа «слів і речей»**. Школа «слів і речей» – мовознавчий напрям, який висунув принципи вивчення лексики у зв'язку з культурою й історією народу. Сформувалась вона в 1909 р., коли став виходити в Гейдельберзі журнал «Слова і речі», видавцями якого були мовознавці Р. Мерінгер, В. Мейєр-Любке, Й. Міккола, Р. Мух і літературознавець М. Мурко, звідки й назва цієї школи. Правда, ще в 1904-1907 рр. Мерінгер опублікував у журналі «Індогерманські дослідження» велику розвідку «Слова і речі». Школа поставила перед собою завдання: замість абстрактної «історії звуків» молодограматиків вивчати історію слів, залучаючи не тільки лінгвістичний аналіз, а й історію названої словом речі. Як зазначав Г. Шухардт, «прогрес як в одній, так і в іншій галузі може бути досягнутий лише за умови, що дослідження речей і дослідження слів будуть іти разом». На противагу молодограматикам, які вивчали фонетику й морфологію і майже не торкалися семантики, Школа «слів і речей» зосереджує увагу на семантиці слів, на розвитку та зміні їхніх значень. Одним із засновників Школи «слів і речей» вважають мовознавця Гуго Шухардта (1842-1927) – професора Віденського університету. Він багато праць присвятив найрізноманітнішим мовам (слов'янським, кельтським, угорській, баскській, кавказьким, хамітським, креольським), хоча найбільше його цікавили романські мови. Шухардт був сильним критиком (підмітив усі слабкі місця в концепції молодограматиків), однак він не створив власної теорії, хоча закликав мовознавців не боятись, як молодограматиками, узагальнень: «До справжньої науки не можна підходити з улюбленим «*ne supra crepidam*» (не вище черевики; з лат. *Sutor, ne supra crepidam* «Шевче, [суди] не вище черевики»). У своїх працях із лексичної семантики (програмною серед них є «Речі та слова», опублікована в 1912 р.) він намагався знайти закономірності розвитку семантичної системи мови, для чого передусім, за його переконанням, необхідно створити історію слів-речей. Під річчю розуміє і предмети, і дії, і стани; істоти й неістоти реального і нереального світу. Між річчю і словом, на його думку, перебуває уявлення,

однак між історією речей та історією слів існує повний паралелізм. Це твердження не заважає йому зробити абсолютно правильні висновки про співвідношення історії позначення і значення: 1) річ може змінюватися при незмінності позначення; 2) річ залишається незмінною, але змінюється позначення. Примат семантики над фонетикою Шухардт переніс і на етимологічні дослідження. Якщо в молодограматиків етимологія ґрунтувалася на аналізі звукової форми за допомогою звукових законів, то Шухардт змістив акцент на семантичну площину, вважаючи, що етимологія слова може бути встановлена семантично, навіть якщо його фонетична історія не піддається з'ясуванню. Шухардт розвинув методику дослідження історичної лексичної семантики. Його праці вплинули на виокремлення в мовознавстві особливої галузі – ономасіології (науки про назви), яка, зокрема, вивчає принципи й закономірності позначення предметів і понять. Вони також сприяли обґрунтуванню завдань і методів вивчення словникового складу за предметними групами, укладанню ідеографічних словників (не без впливу ідей Шухардта Францом Дорнзайфом було створено «Німецький словниковий склад за предметними групами», виданий у 1932 р.). Шухардт висунув і низку загальнотеоретичних положень. Зокрема, він, на відміну від мовного індивідуалізму молодограматиків, наголошував на суспільному характері мови. З цих позицій критикує молодограматичне вчення про звукові закони: «Фонетичні закони і соціальний характер мови несумісні одне з одним». Крім цього, він зазначає, що фонетичні закони визначалися дедуктивно. Якщо ж підійти до цього питання індуктивно, то не можна вивести закони, які не знають винятків. Коли за фонетичними законами визнати абсолютний характер, то поняття «виняток» втрачає сенс. До чинників, які заперечують строгість законів, крім аналогії, належить явище субстрату.

Причиною мовного розвитку Шухардт уважав мовне змішування (схрещування). Поняття схрещування мов у нього стало методологічним принципом. Очевидним є вплив теорії хвиль Й. Шмідта, яка у Шухардта трансформувалася в теорію «мовної безперервності». У мовах постійно має

місце процес географічного вирівнювання. Тому немає чітких меж між діалектами і мовами, а є поступовий перехід однієї мови в іншу. Це положення згодом стало провідним у французькій школі лінгвогеографії. У зв'язку з цим Шухардт критикує теорію родовідного дерева й стверджує, що строго генеалогічна класифікація мов взагалі неможлива. Виходячи з концепції схрещування мов, можна припускати, що одна й та сама мова може мати кілька предків. Оскільки змішування зближує різні мови, то «спорідненими» є всі мови світу. Це дає підстави для порівняльних досліджень неспоріднених мов. Подібність мовних структур та однорідність розвитку різних мов зумовлені ще і спільністю психічної природи людей. Отже, лінгвістична спадщина Шухардта і всієї Школи «слів і речей» є неоднорідною і нерівноцінною. Позитивним у ній є новий підхід до вивчення мови, опрацювання нових методик її опису, що вплинуло на зародження лінгвістичної географії та соціологічного напрямку в мовознавстві. Однак відмова від поняття закону загалом без заміни його чимсь іншим негативно впливала на методіку порівняльно-історичних досліджень, оскільки позбавляла компаративіста чітких критеріїв.

II. Школа естетичного ідеалізму.

На початку XX ст. виникла нова течія в мовознавстві, яка отримала назву **«Школа естетичного ідеалізму»**. Школа естетичного ідеалізму – мовознавчий напрям, представники якого виступали із критикою молодограматизму з позицій так званої естетичної філософії мови і розглядали мову як творчу діяльність індивіда. Естетичною названа тому, що естетика в цій школі оголошена «альфою і омегою» мовознавства, а ідеалістами йменували себе самі представники цієї мовознавчої течії. Засновником **Школи естетичного ідеалізму** є німецький учений **Карл Фосслер** (1872-1949) – професор Мюнхенського університету, знавець романських мов і літератур, автор досліджень творчості Жана Расіна, Жана Лафонтена, Фелікса Лопе де Веги, Аліг'єрі Данте та ін. Найвизначнішими мовознавчими працями **Фосслера** є «Позитивізм й ідеалізм у мовознавстві» (опублікована в 1904 р., вважається його програмним дослідженням), «Мова як творчість і як розвиток» (1905),

«Дух і культура в мові» (1925), «Культура і мова Франції» (1923; тут автор застосовує свої теоретичні принципи до дослідження історії конкретної мови). Лінгвістична концепція Фосслера ґрунтується на філософії мови Гумбольдта, поглядах італійського філософа й естетика Бенедетто Кроче й ідеалістичній філософії Гегеля. Фосслер виступив із різкою критикою молодогограматизму. Молодограматиків він називає позитивістами, а представників своєї школи (Е. Лерха, Л. Шпітцера, Х. Харцфельда, Х. Райнфельдера, В. Клемперера та ін.) – ідеалістами. Учений зазначає, що під цими термінами слід розуміти не різні філософські системи, а два напрями в методах пізнання. Ідеалізм як творче, на його думку, начало протиставляється механіцизму (позитивізму) як науковій задубілості та обмеженості. Якщо позитивісти – це вчені, які найближчою метою вважають точний опис наявних фактів, то ідеалісти прагнуть до встановлення причинового зв'язку між явищами, тобто є діалектиками. Ученому, на думку Фосслера, не можна обмежуватися описом фактів. Він мусить розв'язувати важливі проблеми, порушені Гумбольдтом. Фосслер вважає мовознавство історичною наукою. Услід за Гумбольдтом мову визначає як «вираження духа». Закони розвитку мови пропонує вивчати не автономно, а як вияв «діяльності духа», що знаходить своє вираження в мовній експресії. Тому мовознавець повинен досліджувати механізм мовної експресії. Фосслер, як і Гумбольдт, розглядає проблему причин мовного розвитку і творчого характеру мови. Однак деякі положення Гумбольдта гіпертрофуються, внаслідок чого концепція мови стає однобічною, звуженою. Ще одним складником фосслерівської концепції стало вчення італійського естетика й філософа **Бенедетто Кроче** (1866-1952), який у своїй праці **«Естетика як наука про вираження і як загальна лінгвістика»** (1902) висловив такі думки: 1) мовленнєвий акт є творчим актом, що зближує мову з мистецтвом; 2) мовознавство й естетика мають один і той самий об'єкт дослідження, тому філософія мови і філософія мистецтва – одне й те саме; 3) лінгвістика є складовою частиною загальної естетики; 4) лінгвістика, як і естетика, не має нічого спільного з логічним пізнанням і повинна ґрунтуватися на інтуїтивному

пізнанні. Відштовхуючись від цих положень Кроче, Фосслер стверджує, що *нове мовознавство повинно забезпечити суто естетичний і естетико-історичний розгляд мови*. Як і Кроче, основною функцією мови він вважає естетичну і закликає саме з цього погляду вивчати мову. До того ж, на його думку, насамперед слід досліджувати творчий акт індивіда, тобто говоріння, бо «будь-яка зміна й розвиток мови в кінцевому підсумку є продуктом смаку або естетичного чуття мовця» і «сама можливість і сам факт здійснення такої зміни зумовлені глибоко прихованим, майже непомітним естетичним механізмом». Мовні цінності, наголошує Фосслер, творять вибрані особистості. Як шедеври мистецтва створюються окремими людьми (Данте, Шекспір, Гете, Рафаель тощо), так і кожен мовний вираз створений індивідом. Отже, «за своєю суттю будь-який мовний вираз є індивідуально-духовною творчістю, а мова загалом – виявом національного характеру через геніальну особистість». Правда, тут же Фосслер зауважує, що розвиток мови проходить через індивідуальну мовну творчість за умови, коли інші індивіди її сприймуть. Саме в цьому розумінні мова стає «колективною творчістю». Отже, у процесі розвитку мови діють дві сили: творча особистість й інертна маса, яка наслідує й повторює створене особистістю, приймає або відхиляє новації, вживає, зберігає й поширює їх. Згідно з Фосслером мовознавством у справжньому значенні цього слова є тільки стилістика, бо лише вона вивчає реальність у мові – індивідуальну духовну творчість. Стилістика охоплює всю лінгвістику. Фонетика, морфологія, синтаксис і лексикологія «повинні повністю розчинитися в естетичному розгляді мови». Мовознавство є складовою частиною естетики. Зважаючи на це, мову слід розглядати від більших до дрібніших одиниць (виходячи зі стилістики, через синтаксис – до морфології та фонетики). Зворотний порядок аналізу провокує «хибний причиновий зв'язок». Слід зауважити, що Фосслер заперечує самотійний і узагальнювальний характер слова, вважаючи, що з кожним творчим актом людина вкладає в слово неповторний зміст, надає йому своєрідного естетичного забарвлення. Це цілком узгоджується з іншим твердженням щодо мови: узагальненої (абстрактної) мови не існує.

Як і Кроче, Фосслер різко протиставляє мовознавство і логіку: «мова не має логічної природи і не може бути піддана логічному розгляду»; «поняттями можна мислити, а не говорити»; у мові маємо справу з уявленнями (враженнями, образами), а не з поняттями. Отже, Фосслер виступає за перетворення лінгвістики на інструмент внутрішнього світу людини, тобто на інструмент дослідження творчих аспектів людської мови. Його заслуга в тому, що він поставив перед мовознавством нові завдання: лінгвістичне вивчення стилістики, дослідження співвідношення мови письменників і загальнонародної мови та зв'язку історії культури з розвитком мови. Істотним недоліком наукової концепції Фосслера є гіпертрофія естетичної функції мови, недооцінка суспільного чинника, ототожнення історії розвитку мови з історією мистецтва, а мовознавства зі стилістикою, відірваність мови від мислення. Школа естетичного ідеалізму довго була популярною і сприймалась багатьма вченими як альтернатива порівняльно-історичному мовознавству. Із 30-40-х років ХХ ст. втратила популярність, хоч існувала до середини ХХ ст.

III. Неолінгвістика

У 20-х роках ХХ ст. сформувався новий напрям у мовознавстві – *неолінгвістика*. *Неолінгвістика* – опозиційний до молодограматизму напрям, який трактував мову з позицій *ідеалізму й естетизму*. Представниками цього напрямку є італійські вчені Маттео Бартолі (1873-1946), Джуліо Бертоні (1878-1942), Вітторе Пізані (1899-1990) і Джуліано Бонфанте (1904-1987). Пояснюючи назву нової школи, Бартолі протиставляє її молодограматизму: *молодограматики досліджували тільки граматику, а неолінгвісти хочуть бути лінгвістами, тобто вивчати всі мовні проблеми*. Принципи й методи неолінгвістики викладено в «Короткому нарисі неолінгвістики» Бартолі та Бертоні (1925), а також у «Вступі до неолінгвістики» Бартолі (1925) і в праці пізнішого представника цього напрямку Бонфанте «Позиція неолінгвістики» (1947). Неолінгвістика – еkleктичний напрям. Її принципи ґрунтуються на ідеях Гумбольдта, Кроче, Фосслера і Шухардта. Услід за Гумбольдтом і Кроче неолінгвісти розглядають мову як духовну діяльність і художню творчість,

вважаючи її продуктом естетичної творчості індивідів. Як і Фосслер, підкреслюють, що «будь-яка мовна зміна має індивідуальне походження; спочатку це вільна творчість людини, яка імітується й асимілюється (але не копіюється!) другою людиною, потім третьою, поки не пошириться на більш чи менш значній території. Ця творчість може бути більш чи менш сильною, мати більшу чи меншу здатність до збереження чи поширення відповідно до творчої сили індивіда, його соціального впливу, літературної репутації тощо. Новотвори короля мають кращі шанси, ніж новотвори селянина».

По суті фосслерівським є розуміння неолінгвістами мови як «вираження естетичної творчості». Поширення новотворів у мові, на їхню думку, ґрунтується, як і в мистецтві, на естетичному відборі. Цим пояснюється те, що неолінгвісти не сприймали вивчення мови в суто лінгвістичних категоріях, яке було характерним для молодограматиків, і акцентували на зв'язку мовознавства з історією, літературознавством, культурологією. Неолінгвісти виступили проти методики дослідження і загальнотеоретичних положень молодограматиків. Вони звинувачували молодограматиків у вузькості проблематики і догматизмі (збирали матеріал і складали довідкові посібники, не було в них живої ідеї). На думку неолінгвістів, мову слід не тільки описувати, а необхідно глибоко проникати в її суть, пояснювати її функціонування й розвиток. Усупереч молодограматикам неолінгвісти заперечували регулярність мовних змін. «Усе в мові, – твердить Бонфанте, – регулярне, як і в житті, бо існує. І водночас усе нерегулярне, тому що умови існування явища різні». Критикували молодограматиків і за те, що вони втискували в прокрустове ложе відносно простих законів і методів опису таке складне явище як мова, яка для них існувала окремо від людини. Не погоджувалися неолінгвісти з членуванням мови молодограматиками на фонетику, морфологію й синтаксис: люди говорять реченнями, а не фонемами, морфемами, синтагмами. Критикуючи молодограматиків за спрощення й схематизацію, за неувагу до «людського чинника», нехтування індивідуальною творчістю, проведення дискретних меж щодо безперервних процесів, прагнення відокремити лінгвістику від інших

наук, неолінгвісти натомість нічого не запропонували, крім суто індивідуального розгляду історії окремих мовних фактів. Закликаючи мовознавців розкривати складність мовного розвитку і враховувати у вивченні мови конкретні умови її розвитку, неолінгвісти насправді обмежувалися лише географічним чинником, тобто розглядали мову передусім з погляду територіального поширення певних явищ. Бартолі навіть назвав свій напрям просторовою лінгвістикою. Основним методом дослідження мови неолінгвісти вважали встановлення *ізоглос*, тобто ліній на карті, які показують межі поширення мовних явищ. Виходячи з цього, вони визначають мову як механічну сукупність ізоглос. Мовні інновації розглядають у трьох аспектах: 1) їх вік; 2) місце появи; 3) причини виникнення.

За допомогою даних просторової лінгвістики неолінгвісти роблять спроби вийти за межі мовної сім'ї і встановити зв'язки між індоєвропейськими мовами та іншими мовними родинами. На відміну від молодогограматиків, які проповідували теорію полігенезу мов (походження мов світу від декількох прамов), неолінгвісти, особливо А. Тромбетті, підтримували теорію моногенезу, тобто походження всіх мов світу від одного предка. Услід за Шухардтом неолінгвісти вказували на умовність меж між мовами та діалектами. Бартолі, зокрема, говорив про лінгвальну безперервність, до якої належать індоєвропейські, уральські, семітські мови. Це положення ґрунтується на теорії хвиль Шмідта й теорії змішування мов Шухардта. За переконанням неолінгвістів, усі мови світу є змішаними. Так, французька мова є результатом змішування латинської й германської, іспанська – латинської й арабської, італійська – латинської, грецької й оскоумбрської, румунська – латинської та слов'янської, чеська – слов'янської та німецької, болгарська – слов'янської та грецької, російська – слов'янської та фіно-угорської. Таким чином, у реальності маємо справу не зі спорідненістю, а зі свояцтвом, тобто родиною не за спільним походженням, а за результатом контактування, схрещення. Унаслідок тривалого контактування, взаємовпливу можуть виникати мовні союзи – особливі типи ареально-історичної спільності мов, які характеризуються

певною кількістю спільних структурних і матеріальних ознак. З концепцією змішування мов пов'язана неолінгвістична теорія субстрату, суперстрату й адстрату (див. тему «Мова та історія»). Отже, *неолінгвісти на противагу молодограматикам, які вивчали мову в діахронії, наголошували на синхронно-діахронній взаємодії різних мовних фактів, досліджували живі реальні діалекти, удосконалили методикау лінгвістичної географії, пов'язали її з проблемами порівняльно-історичного мовознавства. Особливо цінним є їх внесок в етимологію (наприклад, праця Пізані «Етимологія»). Недоліками неолінгвістики є захоплення екстралінгвальними фактами, недооцінка системно-структурних властивостей мови, розуміння мови як абстракції (реальністю вважали мову окремої людини, а національну мову – такою абстракцією, як, скажімо, поняття середньої людини).*

IV. Казанська лінгвістична школа.

Казанська лінгвістична школа сформувалася в 70- 80-ті роки XIX ст. Засновник цієї школи – І. О. Бодуен де Куртене, а її представниками були його учні М. В. Крушевський, В. О. Богородицький, В. В. Радлов, С. К. Булич, К. Ю. Аппель, О. І. Александров, П. В. Владимиров та ін. Ідеї Казанської лінгвістичної школи викладені в ґрунтовних програмах лекцій, прочитаних Бодуеном де Куртене в Казанському університеті, у книжці Крушевського «Нарис науки про мову» (1883), у працях Богородицького «Нариси з мовознавства і російської мови» (1901) та «Лекції з загального мовознавства» (1911). Іван (Ян) Олександрович Бодуен де Куртене (1845-1929) – видатний російський і польський мовознавець зі старовинного французького роду, член Польської АН з 1887 р., член-кореспондент Петербурзької АН з 1897 р., дійсний член НТШ у Львові з 1914 р. Закінчив Варшавський університет (Головну школу), після чого стажувався у Празі, Відні, Берліні, Лейпцигу, де слухав лекції відомих мовознавців, у тому числі Шлейхера і Лескіна. Листувався з Ф. де Соссюром, Г. Паулем, Г. Шухардтом, О. Єсперсеном, А. Мейє. Писав праці російською, польською, німецькою, французькою, чеською, італійською, литовською та іншими мовами. Викладав у Казанському (1874-

1883), Юрієвському (Дерпському, Тартуському, 1883-1893), Краківському (1894-1899), Петербурзькому (1900-1918) і Варшавському (1918- 1929) університетах. Був людиною прогресивних поглядів. Захищав українську мову, доводив її самобутність у публікаціях «Кілька слів про об'єктивну та суб'єктивну самобутність України з погляду мовного, племінного, національного й державного» (1925), «Про з'їзд славістів і про платонічний панславізм» (1903), «Українське питання з позанаціональної точки зору» (1913). Підтримував прагнення українців створити у Львові національний університет («Українські університети в Польській державі»; 1922), контактував з І. Франком та В. Гнатюком. «Не та чи інша мова мені дорога, – заявив він, – а мені дороге право людини залишатися при своїй мові, вибирати її собі, право не піддаватися відчуженню від усебічного використання власної мови, право людей вільно самовизначатися і групуватися, також на основі мови». Основні лінгвістичні ідеї Бодуена де Куртене викладені у працях «Деякі випадки дії аналогії в польській мові» (1868), «Про давньопольську мову до XIV ст.» (1870), «Дослід фонетики резанських говірок» (1874; докторська дисертація), «Дослід теорії фонетичних альтернацій» (1895), «Деякі розділи порівняльної граматики слов'янських мов» (1881), «Про класифікацію мов» (1910) і в численних (600) статтях. Лінгвістична концепція вченого була різко полемічною щодо панівної молодограматичної парадигми. Вихід із кризи мовознавства кінця XIX ст. він вбачав у зв'язку лінгвістики з психологією і соціологією, у послідовному синхронному підході до мови, у відмові від обов'язкового історизму. Не сприймав логіцизм і молодограматичні концепції мовних законів: «Немає жодних “звукових законів”». Бодуен де Куртене зосередив увагу на процесах, які мають місце в індивідуальному мовленні. Він вважав, що реально існує лише індивідуальне мовлення. Національна мова, на його думку, існує тільки в ідеалі, а насправді це наукова фікція, «середнє випадкове поєднання мов індивідів»: «Мова існує тільки в індивідуальних мозках, тільки в душах, тільки у психіці індивідів або осіб, що становлять певне мовне суспільство». Учений закликає вивчати людину як носія мови (щодо

цього Бодуен де Куртене солідарний з молодограматиками). Однак учений тут же наголошує на нерозривності в мові індивідуального і загального: те, що є в індивіда, є одночасно й загальним, що пояснюється однаковістю психічних особливостей у всіх індивідів. Отже, мова є явищем колективно-індивідуальним. На відміну від молодограматиків для концепції Бодуена де Куртене характерний не індивідуальний, а колективний (соціальний) психологізм. Є підстави стверджувати, що попри психологічну забарвленість концепції їй притаманне розуміння соціальної суті мови: «Сутність людської мови виключно психічна», – пише вчений, а далі продовжує: «Оскільки мова можлива тільки в людському суспільстві, то крім психічного аспекту ми повинні бачити в ній завжди аспект соціальний. Основою мовознавства повинна служити не тільки індивідуальна психологія, а й соціологія».

Новим для мовознавства ХІХ ст. є намагання Бодуена де Куртене обґрунтувати необхідність і важливість статичного (описового) аналізу мови всупереч панівному на той час порівняльно-історичному. Не заперечуючи порівняльно-історичного методу, вчений доводить, що для розкриття механізму мови годиться тільки описовий метод, бо система мови являє собою стійкий стан мовних компонентів. Так Бодуен де Куртене підійшов до розрізнення двох станів мови: статичного й динамічного, що пізніше буде названо Ф. де Соссюром синхронією й діакронією. При цьому вчений зауважує, що «в мові, як і загалом у природі, все живе, все рухається, все змінюється. Спокій, зупинка, застій – явища позірні; це окремий випадок динаміки за умови мінімальних змін». У мові одночасно діють закони рівноваги і закони історичного розвитку мови. Статика стосується перших, а динаміка – других. Отже, мову Бодуен де Куртене розглядає як континуум, тобто діяльність, що розгортається в часі і просторі. Ученого цікавлять причини мовних змін. І він уперше в історії мовознавства виділяє таку причину як прагнення до зручності, до різного роду економії затрат, чим пояснюються такі мовні зміни, як спрощення сполучень приголосних, явища асиміляції, дисиміляції, регулярність морфологічної

системи тощо. Поняття економії мовних засобів отримало свій подальший розвиток у ХХ ст. (праці Є. Д. Поливанова, Р. О. Якобсона, А. Мартіне).

Бодуен де Куртене розуміє мову як систему. Мова, вважав він, це така сукупність, частини якої пов'язані між собою відношеннями значення і форми. Кожне мовне явище можна вичерпно описати лише за умови врахування його системних зв'язків. Так, зокрема, «фізіологічно тотожні звуки різних мов мають різне значення, згідно з усією звуковою системою, згідно з відношеннями до інших звуків». У мовній системі він виділяє три підсистеми: фонетичну, морфологічну й синтаксичну. На відміну від Ф. де Соссюра, який значно пізніше прийшов до думки про системність мови і вбачав цю системність тільки в синхронії, Бодуен де Куртене вважав, що системність характерна й для динамічного аспекту мови, а тому й вимагав ураховувати системний характер і в діахронічному аналізі. Поняття системності мови в Бодуена де Куртене тісно пов'язане з поняттям мови як системи знаків, тобто сукупності «численних випадкових символів, які групуються в системі за “протиставленнями і відмінностями”». У вченні Бодуена де Куртене простежується чітко проведена антиномія мови і мовлення: з одного боку, він виділяє комплекс складових частин і категорій, а з іншого – безперервно повторюваний процес. Він часто говорить про національну (середню) мову й індивідуальну мову (мовлення). Першим звернув увагу на соціальну диференціацію мови. Однією з головних заслуг Бодуена де Куртене є введення до мовознавства понять фонемі і морфемі. Поняття фонемі в його вченні видозмінювалося, але незмінною була його психологічна інтерпретація. Кінцево фонема визначається як психічний представник (конструкт) звука, що має смислорозрізнявальну функцію. Фонема – результат мовного узагальнення, абстракція від реальних звукових реалізацій, інваріант стосовно варіантів, тобто звуків. Таке визначення фонемі для того часу було прогресивним, і його зрозуміли лише в другій чверті ХХ ст. Морфему Бодуен де Куртене трактував також психологічно: «Морфема – будь-яка частина слова, що має самостійне психічне життя і далі не членується з цього погляду (тобто з погляду самостійного психічного життя). Отже, це

поняття охоплює корінь, усі можливі афікси, як суфікси, префікси, закінчення і так далі». Родового поняття морфеми до Бодуена де Куртене не було. Бодуен де Куртене є творцем теорії чергувань, яку виклав у праці «Дослід теорії фонетичних альтернацій» (1895). Ця теорія стала основою морфонології – зв’язувальної ланки між фонологією і морфологією. Оригінальні типологічні ідеї містяться в його праці «Про класифікацію мов», де запропоновано нові підходи до типологічного дослідження мов: зіставне вивчення фонетичних (довгота і короткість голосних, функції наголосу) і морфологічних структур мов, як споріднених, так і неспоріднених. Цінні зауваження вченого про типологію елементів слова (морфем) у мовах різних типів. Бодуен де Куртене започаткував концепцію мовних союзів (далі її розвинув М. Трубецькой), порушив проблему лінгвістичного часу (стосується темпів розвитку однієї мови порівняно з іншою), уперше звернув увагу на важливість для лінгвістики вивчення мовленнєвих розладів (афазій), що згодом стало предметом наукових зацікавлень Р. Якобсона.

Отже, Бодуен де Куртене збагатив мовознавство численними оригінальними ідеями. Багато його положень виявилися близькими до лінгвістичної концепції Ф. де Соссюра, що з’явилася значно пізніше. Л. В. Щерба і Є. Д. Поливанов навіть вважали, що в концепції Соссюра не було нічого нового порівняно з тим, що значно раніше написав Бодуен де Куртене. Свої праці Бодуен де Куртене публікував у різних виданнях і різними мовами, до того ж виклав їх фрагментарно, не створив цілісної системи, як то зробив Соссюр. Однак його розуміння мови як системи, соціальна зумовленість мовних явищ, елементи знакової теорії мови, теорія фонем і морфонологічних змін, типологія мов – це ті проблеми, які вплинули на подальший розвиток мовознавства, зокрема на формування структуралізму (особливо Празького лінгвістичного осередку) і соціологічної школи. Вагомий внесок у мовознавство зробили представники школи Бодуена де Куртене, його учні Микола В’ячеславович Крушевський (1851 -1887) і Василь Олексійович Богородицький (1857-1941). Так, зокрема, Крушевський сформулював важливу

семантичну закономірність: «що ширше вживання одного слова, то вужчий зміст воно має». Він також установив, що в індоєвропейських мовах межа між кореневим суфіксом і закінченням у процесі історичного розвитку стає нестійкою. В учення про системність мови він увів поняття асоціативних зв'язків за подібністю і за суміжністю, які пізніше Соссюр назвав парадигматичними і синтагматичними. Богородицький дослідив види морфологічних змін слів (аналогія, диференціація, перерозклад, спрощення), опрацював морфологічну типологію індоєвропейських та урало-алтайських мов.

Лекція №3

Мовознавство на сучасному етапі. Когнітивна лінгвістика.

Функціональна лінгвістика. Комунікативна лінгвістика.

План

1. Мовознавство на сучасному етапі.
2. Когнітивна лінгвістика.
3. Функціональна лінгвістика.
4. Комунікативна лінгвістика.

Література:

1. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. К.: 1991
2. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2009, 336с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. К: ВЦ «Академія», 2010, 464 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2006, 368 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

І. Мовознавство має більш ніж двадцятивікову традицію, однак найінтенсивніший його розвиток припадає на ХХ ст. За це століття змінилося три наукові парадигми: порівняльно-історична (генетична), системно-структурна (таксономічна) й комунікативно-функціональна. Однак, незважаючи на зміни наукових парадигм, надбані у попередні періоди знання

про мову не заперечуються, а лише набувають нової оцінки. Різні парадигми ніби накладаються одна на одну і навіть співіснують, то ігноруючи одна одну, то зближуючись. Отже, різні течії і напрями сучасного мовознавства перебувають у доповнювальних відношеннях.

II. Когнітивна лінгвістика

На зміну системно-структурній парадигмі (структуралізму), де мова інтерпретувалася як своєрідна суворо організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією і діахронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла *когнітивна лінгвістика*, котра розглядає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим. Як зазначає Дж. Брунер, «революціонери»-когнітивісти прагнуть повернути думку в науки про людину після «довгої холодної зими об'єктивізму». Таким чином, лінгвістика ніби повернулася назад, до тих парадигм, які розглядали мову як явище суспільне, явище, тісно пов'язане з історією народу, його культурою. Іншими словами, на сучасному етапі відбувається гуманізація мовознавства.

Когнітивна лінгвістика виникла в 70-ті роки ХХ ст. (у 1975 р. в назві статті американських мовознавців Дж. Лакоффа та Х. Томпсона з'явився термін когнітивна граматика). Деякі вчені часом виникнення когнітивної лінгвістики вважають організований у 1989 р. Р. Дірвенем у Луйсбурзькому університеті (Німеччина) симпозиум, на якому було засновано журнал «Когнітивна лінгвістика».

Когнітивна лінгвістика (від англ. *cognition* «знання, пізнання», «пізнавальна здатність») – мовознавчий напрям, який функціонування мови розглядає як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища. Вона

досліджує, як пов'язані мовні форми зі структурами людських знань, а також те, як вони представлені в голові людини.

Варте уваги й загальне спрямування когнітивістів на дослідження мови у зв'язку з людиною, яка думає і пізнає: «Переваги когнітивної лінгвістики й когнітивного підходу до мови в тому, що вони відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках із людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними, і, нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі».

Об'єктом когнітивної лінгвістики є когніція в її мовному відображенні. Когніцією називають сукупність психічних структур і процесів, що охоплює всю людську пізнавальну діяльність. *Предметом* її вивчення є такі моделі репрезентації знань і уявлень людини про навколишній світ як картина світу, фрейм, стереотип, архетип, концепт, а також способи їхньої вербалізації. *Метою* когнітивної лінгвістики є опис залежності й співвідношення між структурами мови і людської свідомості.

Когнітивна лінгвістика є поліпарадигмальною наукою. Вона успадкувала набутки всіх попередніх мовознавчих парадигм і розвиває успадковані від лінгвістики, а також від філософії, психології класичні проблеми зв'язків між мовою та мисленням, однак розглядає їх у дещо іншому плані, а саме в таких категоріях: знання, його мовні різновиди, мовні способи репрезентації знань, мовні процедури оперування знаннями, ментальні структури та процеси у свідомості (пам'ять, сприйняття, розуміння, пізнання, аргументація, прийняття рішення тощо). *Головна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку:* мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності.

Опираючись на особливості цієї залежності, когнітивні лінгвісти прагнуть пояснити як влаштовані світ і людина, чим спричинені ті чи інші фізичні, фізіологічні, психічні явища і процеси, які їхні наслідки. *Вихідні принципи когнітивної лінгвістики:*

– *антропоцентризм* – вивчення розумової і духовної сфери людини в їхньому зв'язку з мовою; – *когнітивізм* – сфокусованість досліджень на реальні мовно-мисленнєві одиниці й процеси в мозку людини; – *експансіонізм* – внутрішня спеціалізація науки і водночас тісніша інтеграція з іншими науками, в мовознавчих дослідженнях, зокрема, врахування культурного контексту; – *експланаторність* – настанова радше на пояснення мовних явищ, аніж на їх констатацію.

Когнітивна лінгвістика, як і усі науки, має свої методи наукового дослідження. Основним методом когнітивної лінгвістики є метод концептуального аналізу. Концептуальний аналіз може розглядатися як аналіз концептів (тобто абстрактних назв), на яких ґрунтуються найуживаніші контексти слова, що лежать в основі організації її когнітивної карти. Кінцевою метою концептуального аналізу стає побудова концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, який фіксується знаком. Для цього елементи значення мають бути особливим чином угруповані, впорядковані та взаємопов'язані. Інструментами такого впорядкування є концептуальні структури: пропозиції, фрейми, сітки, прототипні моделі тощо. При цьому базовими структурами вважаються фрейми та прототипні моделі.

Когнітивну лінгвістику можна розділити на такі підрозділи:

1. *Когнітивна семантика* займається вивченням різних структур знань та виявленням ролі мови в їх репрезентації, розумінні й інтерпретації. Вона також аналізує організацію понятійного простору у свідомості людини, де понятійні структури розглядаються як носії базисних знань про світ, а лексичне значення – як когнітивна категорія. Когнітивна семантика вивчає концепти як засоби пояснення ментальних одиниць людської свідомості. Дослідження певного концепту передбачає вивчення семантичних полів та аналіз інших концептів, що мають синонімічні чи антонімічні значення. Проблемам когнітивної семантики присвятили свої праці такі вчені: Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Р. Джекендофф, Ч. Філлмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор, Ж. Фоконьє, Б. Рудзка-Остін, А. Ченкі та ін.

2. *Когнітивна граматика* займається аналізом синтаксичних та морфологічних структур з метою пояснення когнітивних аспектів мовних явищ. Питаннями когнітивної граматики опікувалися такі вчені, як Р. Джекендофф, Дж. Лакофф, Ч. Філлмор, У. Чейф, Р. Лангакер та інші

3. *Когнітивна фонологія* займається вивченням вираження когнітивних структур за допомогою фонологічних засобів. Фонема є ментальною одиницею, саме тому процес фонетичної репрезентації мови тісно пов'язаний з процесами, що протікають у свідомості. Вивченням проблем когнітивної фонології займалися Д. Кристал, М. Бірвіш, Т.І. Шевченко, А.А. Абдуазитов та інші.

4. *Когнітивна стилістика* вивчає т.зв. «стилістичні стратегії», що виникають в процесах породження та розуміння тексту, які дають можливість носіям мови обирати між альтернативними способами вираження приблизно одного й того ж значення. Когнітивна стилістика вивчає когнітивні процеси, пов'язані з використанням стилістичних маркерів для передачі різних емоційно-експресивних станів мовця або соціального контексту спілкування.

III. Функціональна лінгвістика.

Поряд із когнітивною лінгвістикою в сучасному мовознавстві продовжують розвиватися інші напрями, що виникли ще до появи когнітивної парадигми. Серед них – функціональна лінгвістика. ***Функціональна лінгвістика**, або функціоналізм, – сукупність шкіл і напрямів, які характеризуються переважною увагою до вивчення функціонування мови як засобу спілкування.*

Виникнення функціональної лінгвістики датують червнем 1976 р., коли було створено Міжнародне товариство функціональної лінгвістики у Франції, куди ввійшли такі вчені, як А. Мартіне, М. Мамудян, Ж. Мунен, Е. Бюйсанс, Дж. Харві та ін. Функціоналізм сформувався як альтернатива дескриптивізму. Великий вплив на появу цього напрямку мав осередок **Празької функціональної лінгвістики**. Основний принцип функціональної лінгвістики – розуміння мови як цілеспрямованої системи засобів вираження (цільове призначення мови), який уперше був проголошений у «Тезах Празького

лінгвістичного осередку» в 1929р. Функціональний підхід передбачає аналіз функціональної природи мовних одиниць та й мови загалом, за якого акцентується на призначенні мовної одиниці. Саме цим названий підхід відрізняється від інших, наприклад, формального.

У функціональній граматиці об'єктом дослідження є функції морфологічних і синтаксичних, рідше лексичних, одиниць. Таке дослідження може проводитися у двох напрямках – від функцій до засобів їх реалізації і від засобів до їх функцій. Перший підхід є основним, бо практично людина під час комунікації відшукує, як саме виразити певну думку, та й у навчанні іноземної мови головним є питання, яким чином нею можна передати певний зміст. Проте й другий підхід має вагомим значення, особливо коли застосовується сукупно з першим. Двосторонній підхід у функціональній лінгвістиці виправданий тим, що певна функція може реалізуватися різними мовними засобами, а один і той самий засіб може виконувати різні функції. Помітним набутком функціональної лінгвістики є введена в науковий обіг О. Бондарком теорія функціонально-семантичного поля як системи різнорівневих мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних), здатних виконувати одну спільну функцію, що ґрунтується на спільності категоріального змісту (аспектуальність, модальність, стан, персональність, посесивність, міра, локативність, темпоральність тощо). Так, наприклад, модальність може виражатися синтаксично, морфологічно і лексично. Функціонально-семантичне поле має центр і периферію. Центром є одиниця, яка найбільшою мірою спеціалізується на вираженні певної семантичної категорії. Є моноцентричні і поліцентричні поля. Моноцентричні поля ґрунтуються на граматичній категорії (поля аспектуальності, темпоральності, модальності, персональності), а поліцентричні поля – на сукупності різних мовних засобів, які не створюють єдиної гомогенної системи форм, вони є слабоцентровані (поля локальності, посесивності, якості, кількості, суб'єктності, причини, умови та ін.). Функціонально-семантичні поля різних мов, в основі яких лежить одна й та сама семантична категорія, можуть мати неоднакову структуру. Так, у

слов'янських мовах центром поля аспектуальності є категорія виду, а в німецькій мові, де виду немає, центральну роль відіграють різні лексико-граматичні засоби вираження граничності. Різноструктурними є в германських і слов'янських мовах поля означеності/неозначеності. Якщо в германських мовах їх центром є граматична категорія означеності/неозначеності, то у слов'янських мовах, за винятком болгарської та македонської, головними її репрезентантами є лексичні та синтаксичні засоби. Бондарко вважає, що дослідження функціонально-семантичних полів різних мов є одним із найважливіших завдань функціональної лінгвістики.

IV. Комунікативна лінгвістика

Комунікативна лінгвістика – напрям сучасного мовознавства, який вивчає мовне спілкування, що складається з таких компонентів, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення. Умовою успішної комунікації є бажання її учасників спілкуватися (налаштованість на співпрацю); за відсутності такої кооперації виникає конфліктна комунікативна поведінка. На думку американського логіка Г. Грайса, успішна комунікація можлива за умови дотримання чотирьох максимів: інформативності (висловлення повинно бути змістовним), істинності (говорити тільки правду), релевантності (говорити тільки те, що стосується справи), ясності, чіткості (говорити коротко і зрозуміло). Важливим чинником у спілкуванні є дотримання мовленнєвого етикету – прийнятої певним суспільством системи стійких норм спілкування для встановлення мовленнєвого контакту співбесідників, підтримки спілкування відповідно до їхніх соціальних ролей чи рольових позицій. У кожному мовному суспільстві виробилися певні стереотипи мовленнєвої поведінки: звертання на Ти чи Ви, звертання по імені чи інакше, специфічні форми спілкування між старшими і молодшими, а також форми привітання, прощання, знайомства, вибачення, вираження вдячності, поздоровлення, побажання, прохання, запрошення, поради, згоди, відмови, схвалення, співчуття тощо. Мовленнєвий етикет характеризується яскравою національною специфікою, пов'язаною з

неповторною мовленнєвою поведінкою, звичаями, ритуалами, невербальною комунікацією представників певного етносу. Йому притаманна фразеологізована система формул (укр. Ласкаво просимо, англ. You are welcome, укр. Скільки літ, скільки зим, Хай щастить).

Значне місце в комунікативній лінгвістиці належить теорії мовленнєвих актів, тобто цілеспрямованих мовленнєвих дій, здійснюваних відповідно до прийнятих у суспільстві правил мовленнєвої поведінки. Основними ознаками мовленнєвого акту є намір (інтенціональність), цілеспрямованість і конвенціональність (дотримання прийнятих у соціумі норм мовленнєвої поведінки). Популярним є вчення Остіна про три рівні мовленнєвого акту: іллокуція (відношення мовлення до мети, мотивів і умов здійснення комунікації), перлокуція (вплив на свідомість та поведінку адресата, виникнення нової ситуації), локуція (використання мовних засобів для досягнення мети). Остін визначав як іллокуцію наказ, інформування, попередження, а як перлокуцію – переконання, досягнення мети, реакцію подиву, страху, обман. Так, наприклад, речення Я зайду до Вас може мати різну іллокуцію (повідомлення, обіцянка, погроза тощо). На цьому ґрунті виникло вчення про непрямі мовні акти. Наприклад: Я хотів би побути сам (прохання до присутніх вийти); У кімнаті душно (прохання відчинити вікно) тощо. У мовленнєвих актах беруть участь мовець і адресат. Вони повинні мати якусь кількість спільних мовленнєвих навиків (мовленнєву компетенцію), знань та уявлень про світ. Крім цього, до мовленнєвих актів належать обставини мовлення – той фрагмент дійсності, якого стосується його зміст. Здійснити мовленнєвий акт означає вимовити членороздільні звуки певної мови, побудувати висловлення зі слів за граматичними правилами, надати вислову смисл і референцію (локуцію), цілеспрямованість (іллокуцію), викликати бажані наслідки (перлокуцію), тобто вплинути на свідомість або поведінку адресата, створити нову ситуацію.

Пошуки нових теорій, здатних повніше і точніше описати мову, тривають і нині. Робляться спроби створення цілісної інтегральної концепції мови. Такою

теорією, де хто вважає, стане *синергетична парадигма мови*, в основі якої лежить філософська концепція синергетики (Базилев). Синергетика – сучасна філософська теорія самоорганізації, новий світогляд, що пов'язується з дослідженням феноменів самоорганізації, нелінійності, глобальної еволюції, з вивченням процесів становлення «порядку через хаос». На думку В. Базилєва, синергетика стає джерелом нового – еволюційного і холистичного бачення світу. З огляду на це він вважає, що проблема синергетики мови і мовлення стане однією з центральних проблем мовознавства XXI ст. Стає очевидним, що мовотворчі тенденції буквально пронизують інтелектуальну творчість, в основі якої – виявлення і використання функціонування мовної системи, когнітивних можливостей мовного моделювання реальності.

Лекція №4

Тема: Методи наукового дослідження. Види методів.

План

1. Поняття про метод наукового дослідження.
2. Види методів.
3. Загальні методи.
4. Методи окремих наук.

Література:

1. Галян О. В. Методологія наукових досліджень фізичної терміносистеми французької мови / О. В. Галян // *Актуальні питання іноземної філології: наук. журнал*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2020. №12. С. 46-51.
2. Бистрицька А. К. Основи наукових досліджень : конспект лекцій. Харків, 2012. 75 с.
3. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підруч. для бакалаврів, магістрантів і аспірантів екон. спец. вищ. навч. закл. освіти. К. : АБУ, 2002. 480 с.
4. Єріна А. М. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. К. : ЦНЛ, 2004. 212 с.

5. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. для студ. вузів. К. : Професіонал, 2005. 240 с.

Методологія – це вчення про систему методів наукового пізнання, вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики і науки до процесу пізнання і практики на користь здобуття нових знань. Методика наукового пізнання виражає певну послідовність вирішення конкретного наукового й практичного завдання, сукупність правил і порядок застосування використовуваних методів. Головною метою методології є вивчення тих засобів, методів та прийомів наукового дослідження, за допомогою яких суб'єкт наукового пізнання одержує нові знання про реальну дійсність. Розвиток методології науки пов'язаний з розвитком методів наукового пізнання дійсності.

*Метод (від грец. **methodos** - спосіб пізнання)* – це спосіб, шлях пізнання та практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів та принципів, що регулюють практичну та пізнавальну діяльність людей.

Таким чином, щодо наукового дослідження метод визначається як сукупність визначених правил, прийомів, способів і норм пізнання певного суб'єкта чи явища.

Типологія методів наукового дослідження.

В сучасному наукознавстві успішно працює багаторівнева методологічна класифікація методів наукового пізнання, згідно з якою за ступенем спільності та сферою дії методи наукового пізнання поділяються на *загальні філософські, загальнонаукові, окремо наукові, дисциплінарні та міждисциплінарні методи дослідження.*

Загальні методи – це система принципів, прийомів, що мають загальний, універсальний характер, є абстрактними, суворо не регламентовані, не піддаються формалізації та математизації і не замінюють спеціальних методів (методів окремих наук).

Методи окремих наук – це сукупність способів та принципів пізнання, прийомів і процедур дослідження, що застосовуються в тій чи іншій науці.

Загальнонаукові методи дослідження можна класифікувати залежно від рівнів пізнання – *емпіричного або теоретичного*, на яких вони (методи) застосовуються.

На емпіричному рівні переважає живе споглядання (чуттєве пізнання), раціональний момент тут наявний, але має підпорядковане значення. Тому досліджуваний об'єкт відображається переважно з боку зовнішніх зв'язків та проявів, що доступні живому спогляданню. Збирання фактів, їх первинний опис, узагальнення, систематизація – характерні ознаки емпіричного пізнання.

До основних методів, які використовуються на **емпіричному рівні** дослідження, можуть бути віднесені: *спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент, абстрагування, аналіз і синтез*. Теоретичний рівень дослідження пов'язаний з більш глибоким аналізом фактів, з проникненням у сутність досліджуваних явищ, з пізнанням та формулюванням законів, тобто з поясненням реальної дійсності.

До основних методів, які використовуються на **теоретичному рівні** дослідження, можуть бути віднесені: *індукція і дедукція, ідеалізація, формалізація та інші*.

Спостереження – це цілеспрямоване, систематичне, планомірне, активне вивчення предметів та явищ реальної дійсності, що знаходяться в природному стані або в умовах наукового експерименту. Під спостереженням також розуміють апробацію, обґрунтування висунутих гіпотез або проміжних результатів дослідження. Вчений використовує спостереження з метою збору наукових фактів для винайдення способу розв'язання проблеми (висування та доведення гіпотези).

Наукові факти – відбиті свідомістю факти дійсності, причому перевірені, осмислені та зафіксовані мовою науки у вигляді емпіричних суджень.

Порівняння – один із найбільш поширених методів пізнання, який дозволяє встановити подібність та розбіжність предметів та явищ. Недарма говорять, що «все пізнається в порівнянні». У результаті порівняння

виявляється те загальне, що притаманне ряду об'єктів. Різновидом порівняння є аналогія.

Аналогія – метод наукового дослідження; завдяки якому досягається пізнання одних предметів і явищ на основі їх подібності з іншими. Одним із різновидів методу аналогій є метод моделювання.

Моделювання – метод наукового пізнання, що ґрунтується на заміні предмета або явища, що досліджуються, на їх аналог - модель, що містить істотні риси оригіналу.

Вимірювання – це метод дослідження, за допомогою якого визначається числове значення деякої величини з використанням одиниці вимірювання об'єкта.

Експеримент – метод емпіричного дослідження, що базується на активному та цілеспрямованому втручанні суб'єкта у процес наукового пізнання явищ та предметів реальної дійсності шляхом створення контрольованих та керованих умов, що дозволяють виділяти визначені якості, зв'язки в об'єкті, що досліджується, та багатократно їх відтворювати.

Абстрагування – метод, який дає змогу переходити від конкретних питань до загальних понять і законів розвитку. Зміст цього методу полягає в суттєвому відволіканні від несуттєвих властивостей, зв'язків, відносин, предметів та в одночасному виділенні, фіксуванні певних сторін цих предметів, які цікавлять дослідника.

Конкретизація – метод дослідження предметів у всій їх різноманітності, у якісній багатогранності реального існування на відміну від абстрактного вивчення предметів.

Аналіз – метод дослідження, що полягає в уявному або практичному розчленуванні цілого на складові частини, кожна з яких аналізується окремо у межах єдиного цілого.

Синтез – метод вивчення об'єкта у його цілісності, у єдиному взаємному зв'язку його частин. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета (об'єкта чи явища),

розчленованого в процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет (об'єкт чи явище) як єдине ціле.

Індукція – метод дослідження, при якому загальний висновок про ознаки множини елементів виводиться на основі вивчення цих ознак у частини елементів однієї множини.

Дедуція – метод логічного висновку від загального до часткового, тобто спочатку досліджують стан об'єкта в цілому, а потім його складові елементи.

Метод ідеалізації – конструювання подумки об'єктів, яких немає в дійсності або які практично нездійсненні. Мета ідеалізації - позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити (подумки) ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями.

Формалізація – метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури у знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад, мовою математики.

Історичний метод дослідження є важливим знаряддям пізнання суспільних явищ та процесів. Його сутність полягає у вивченні всіх явищ та процесів у динамічному розвитку, становленні та у зв'язку з конкретними етапами історії суспільства.

Метод словникових дефініцій дає змогу узагальнити значення термінів, виявити відмінності семантичних рис і отримати повний лексикографічний опис семантичних компонентів.

Мовознавство є тією гуманітарною наукою, яка першою стала використовувати **математичні методи** для дослідження свого об'єкта – і для одержання, і для оформлення (запису) своїх результатів. Особливого поширення в мовознавчих дослідженнях набула статистика та побудова моделей і графіків. Помітним явищем у лексикографії стали частотні словники. Оскільки розвиток і функціонування мови, структура різноманітних мовленнєвих ланцюжків, використання мовних одиниць і категорій підпорядковуються не жорстким, а ймовірнісним закономірностям, то для їх вивчення стали застосовувати математичну теорію ймовірностей. Такі

поширені в лінгвістиці поняття, як частота, коливання частот, вибірка, середня вибіркова частота, запозичені з математики. Для формального опису мов ефективно використовують поняття і методи математичної логіки.

Лекція № 5

Тема: Романські мови. Походження, утворення та поширення романських мов у світі.

План

1. Романські мови. Походження романських мов.
2. Класифікація романських мов. Історичні умови поширення.
3. Ретороманська мова.
4. Історія французької мови. Французька мова – мова міжнародного спілкування.

Література:

- 1 Алісова Т.Б., Рєпина Т.А., Таривєрдєєва М.А. Введение в романскую филологию. М.: Высшая школа, 2007. 453 с.
2. Алісова Т., Чєлышева И., Нарумов Б. и др. Языки мира. Романские языки. М.: Academia, 2001. 722 с.
3. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2009. 336с.
4. Кочєрган М.П. Загальне мовознавство. К: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
5. Кочєрган М.П. Вступ до мовознавства. К: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
6. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: Підручник для вузів. Київ: ОКО, 1996. 413с. 4.

I. Романські мови – група мов і діалектів, що входять до індоєвропейської мовної родини. Романська (від лат. *romanus* "той, що стосується Риму") група мов пов'язана спільним походженням від латинської мови. Це латинське слово в ранньому Середньовіччі означало *народне мовлення*, відмінне як від класичної латини, так і від германських та інших діалектів. **Романські мови** як державні чи офіційні використовують 66 країн (у тому числі французьку – 30 країн, іспанську – 23 країни, португальську – 8,

італійську – 4, румунську – 2 країни). Французька та іспанська, крім того, є офіційними та робочими мовами Генеральної Асамблеї ООН. Загальна кількість мовців – близько 1млрд. Ядром формування романських мов є колишні землі Римської імперії навколо Середземного моря, де збереглося романське мовлення – це так звана «Стара Романія». Внаслідок колоніальної експансії у 16-19 ст. романські мови зазнали світового поширення («Нова Романія» або Латинська Америка та численні країни Африки).

II. Умовно виділяють три підгрупи романських мов: **центральну, західну та східну.**

Центральна підгрупа. До неї належать **французька, італійська, ретороманська та сардинська мови.**

Французька мова – офіційна мова Французької Республіки, Королівства Бельгії (як і нідерландська мова), Швейцарської Конфедерації (як і німецька, італійська та ретороманська), Канади (як і англійська), Республіки Гаїті, Монако, Великого Герцогства Люксембург (як і німецька), Андорри (як й іспанська та каталонська), а також у багатьох країнах Африки (Гвінеї, Заїрі, Конго, Малі, Нігері, Сенегалі, Чаді, Бурунді, Руанді та ін.). Кількість носіїв – 72 млн. Одна з міжнародних мов, офіційна і робоча мова ООН. Літературна мова утворилася в XVI ст. на основі діалекту Іль-де-Франс із центром у Парижі. Перші писемні пам'ятки належать до VIII ст. – "Рейхенауські глоси". Писемність – на основі латинської графіки.

Італійська мова – офіційна мова Італійської Республіки, Ватикану (як і латинська), Республіки Сан-Марино і Швейцарської Конфедерації (як і німецька, французька і ретороманська). Поширена також у США, ФРН, Аргентині, Франції, Бельгії, Ефіопії, Сомалі, Лівії та на Мальті). Загальна кількість мовців становить 37 млн. Літературна мова виникла на основі тосканських говірок. Помітну роль у формуванні та нормуванні літературної мови відіграла творчість Аліг'єрі Данте, Дж. Бокаччо, Ф. Петрарки. Писемність – на основі латинського алфавіту. Перші писемні пам'ятки сягають X ст. Італійська мова стала першою національною мовою в Європі.

Ретороманська мова – з 1938 р. одна з офіційних мов Швейцарської Конфедерації. Розмовляють нею понад 770 тис. осіб в Італії та 50 тис. у Швейцарії (дані 1987 р.). Дехто вважає, що існує три різні ретороманські мови: швейцарська ретороманська, тірольська ретороманська і фриульська. Писемність – на основі латинського алфавіту.

Сардинська (сардська) мова локалізована на острові Сардинія й прилеглих до нього островах. Користуються нею майже 1,5 млн. осіб. Функціонує переважно як розмовно-побутова мова. Вважається найархаїчнішою романською мовою. Писемність – на латинській графіці.

Західна підгрупа. До неї належать **іспанська, португальська, каталонська та провансальська мови.**

Іспанська мова – офіційна мова Іспанії та 19 країн Латинської Америки. Поширена також на Філіппінах, в Африці та США. Загальна кількість мовців становить 332 млн. Одна з шести міжнародних мов, офіційна й робоча мова ООН. Має велику кількість діалектів. Літературна мова утворилася на основі кастильського діалекту. Писемність – на латинській графіці. Найдавніша писемна пам'ятка – "Пісня про мого Сіда" (1140 р.).

Португальська мова поширена в Португалії, Бразилії, в деяких країнах Африки та Азії. Загальна кількість її носіїв перевищує 170 млн. Є офіційною мовою Португальської Республіки, Федеративної Республіки Бразилії, Республіки Анголи, Народної Республіки Мозамбік, Республіки Гвінеї-Бісау, Республіки Кабо-Верде та ін. Утворилася в XII-XIV ст. внаслідок змішування говорів півночі та півдня. Нині виділяють два варіанти португальської мови – португальський і бразильський. Перші літературні пам'ятки – пісні трубадурів (кінець XII ст.). Писемність – на основі латинської графіки.

Каталонська мова поширена в Іспанії (Каталонія, Валенсія, Балеарські острови), Франції (Руссильйон, Східні Піренеї), в Андоррі та на острові Сардинія. Чисельність мовців наближається до 8 млн. Літературна мова бере свій початок із XIII ст. Перші писемні пам'ятки датуються XI ст. Писемність – на основі латинського алфавіту.

Провансальська (окситанська) мова поширена на півдні Франції та в Альпійській Італії. Розмовляють нею майже 10 млн. осіб. Літературна мова існує з XI ст. (лірика трубадурів). Після приєднання Провансу до Франції функціонування провансальської мови різко обмежалося: в основному використовується в усно-побутовому спілкуванні.

Східна (Балкано-романська) підгрупа. До неї належать **румунська та молдавська мови.**

Румунська мова – офіційна мова Румунії, якою розмовляють майже 26 млн. осіб. Утворилася на основі народної латини і мов корінного населення римської провінції Дакії. Перші пам'ятки писемності належать до початку XVI ст. Графікою спочатку служила кирилиця, а з 1860 р. – латиниця.

Молдавська мова локалізована в Молдові та деяких суміжних державах. Кількість її носіїв перевищує 2,5 млн. Дуже близька до румунської, тому багато хто вважає її варіантом (діалектом) румунської. Літературна мова повністю сформувалася в другій половині XIX ст. Писемність на основі кирилиці в 1989 р. замінена латиницею.

Мертвою романською мовою є **латинська**, якою користувалися до VI ст. Була державною мовою Давнього Риму. Багата на літературні твори (епос, лірика, драма, історична проза, юридичні документи, ораторське мистецтво – з VI ст. до н.е.). Після утворення на її основі різних романських мов служила літературною мовою в Західній Європі в середні віки. Мовою католицької церкви залишилася до наших днів. Була і є джерелом міжнародної наукової термінології. Офіційна мова (як і італійська) держави Ватикан.

За іншою класифікацією умовно виділяють чотири підгрупи романських мов: **галло-романську, італо-романську, іберо-романську і балкано - (дако-) романську підгрупи.**

Галло-романська підгрупа. До неї належать **французька, провансальська і каталонська мови.**

Провансальська (окситанська) мова поширена на півдні Франції та в Альпійській Італії. Розмовляють нею майже 10 млн. осіб. Літературна мова

існує з XI ст. (лірика трубадурів). Після приєднання Провансу до Франції в XIII ст. функціонування провансальської мови різко обмежилось: в основному використовується в усно-побутовому спілкуванні.

Каталонська мова поширена в Іспанії (Каталонія, Валенсія, Балеарські острови), Франції (Руссильйон, Східні Піренеї), в Андоррі та на острові Сардинія. Чисельність мовців наближається до 8 млн. Літературна мова бере свій початок із XIII ст. Перші писемні пам'ятки датуються XI ст. Писемність - на основі латинського алфавіту.

Італо-романська підгрупа. До неї входять **італійська, сардинська і ретороманська мови.**

Іберо-романська підгрупа. До неї належать **іспанська і португальська мови.**

Балкано - (дако-) романська підгрупа. До неї належать **румунська та молдавська мови.**

III. Ретороманська мова.

Загальновідомо, що в Швейцарії є чотири офіційні мови – *італійська, німецька, французька і ретороманська*. І якщо перші три мови є "великими" європейськими мовами, які мають статус офіційних в сусідніх державах, то ретороманська є унікальною мовою, якою розмовляють тільки в Швейцарії, і про яку широкому загалу майже нічого не відомо. The Local наводить низку цікавих фактів про найменшу офіційну мову

1. Романш – це романська мова народу ретів, який, як вважають, з'явився в Альпах приблизно в 500 р. до н.е. Коли римляни захопили цю землю, мова романш розвинулась як варіант вульгарної латини, так само як французька, італійська, іспанська та інші романські мови. Відтак романш ще називають **ретороманською мовою.**

2. За даними організації Lia Rumantscha, яка займається підтримкою культури романшів, загалом ретороманською мовою розмовляє приблизно 60 000 людей, переважно в кантоні Граубюнден, де вона є офіційною мовою кантонального рівня разом з німецькою та італійською. Ретороманською мовою

розмовляє приблизно 20% жителів цього кантону. Організацію Lia Rumantscha було створено 1919 року, після того як масова міграція німецькомовного населення в ареали розповсюдження ретороманської стала загрожувати останній знищенням.

3. Фактично романш – це збірна назва п'яти письмових регіональних варіантів ретороманської мови: сурсільванський (*sursilvan*), сутсільванський (*sutsilvan*), сурміранський (*surmiran*), путерський (*puter*), вальядерський (*vallader*). Ці й інші розмовні діалекти розвинулись з часом по причині віддаленості багатьох сіл в Граубюндені, через яку людям з різних місцевостей було важко змішуватись. Двома **найбільш вживаними варіантами** є сурсільванський в західній частині кантону Граубюнден і вальядерський на сході, в нижній частині долини Енгадіні. Сурміранський варіант використовують в центральних землях кантону, а путерський – в верхній частині Енгадіну. Найменш широко вживаним варіантом є сутсільванський.

4. В 1982 лінгвіст з Цюриху Хейнріх Шмід створив стандартизовану письмову версію ретороманської мови, відому як романш грішун (*Romansh Grischun*). Її використовують для представлення ретороманської мови в офіціальних текстах і на швейцарських банкнотах. Проте романші нею не розмовляють, а використовують варіант, властивий для місцевості, в якій вони проживають.

5. Найближчою мовою до ретороманської є італійська, зокрема діалекти регіону Ломбардія. В Середньовіччі було б дуже важко визначити кордон між ареалами розповсюдження цих діалектів і романшу. Найбільше на італійську ретороманська схожа в долині Енгадіні. Протягом сторіч люди з цієї місцевості їздили в Італію на заробітки, повертаючись назад влітку. Відтак путерський і вальядерський варіанти романшу розвивались під впливом італійської мови. На відміну від італійської, в ретороманській мові відсутня голосна в кінці іменників чоловічого роду. Тим не менше, нескладно побачити подібність

багатьох слів, наприклад, "озеро" італійською пишеться як lago, а ретороманською lag, "хліб" – відповідно pane і raun, "мур" – migo і mir.

6. На інші варіанти ретороманської мови сильніший вплив робить німецька. Ще з Середньовіччя в ретороманську мову проникло багато німецьких слів, наприклад, aber, що означає "але" як німецькою, так і ретороманською, а також schon, що означає "вже". "Хлопчик" ретороманською буде buob, а "дівчинка" -buoba, і обидва слова походять від слова Bueb, яке означає "хлопчик" в швейцарському варіанті німецької мови. В наш час романші більш орієнтовані саме на німецькомовну частину Швейцарії і всі вільно володіють також і німецькою мовою.

7. Навчання в місцевостях, де говорять ретороманською, відбувається на тому варіанті ретороманської мови, який там розповсюджений. Діти навчаються ретороманською з 1 по 6 клас, а з 7-9 переходять на німецьку, позаяк мають вміти вільно володіти нею, щоб потім отримати роботу. Проте для деяких предметів ретороманську зберігають. Відповідно, в кантоні Граубюнден підручники друкують п'ятьма варіантами ретороманської мови.

8. Ретороманська мова є національною мовою Швейцарії з 1938 року, але отримала статус офіційної на федеральному рівні тільки в 1996 і з обмеженим статусом порівняно з іншими офіційними мовами - італійською, німецькою і французькою. Держава зобов'язана спілкуватися з романшами ретороманською мовою, і романш грішун має використовуватись для оформлення офіційних документів, таких як паспорти і ідентифікаційні картки.

9. Найбільш популярними іменами для новонароджених серед романшів в 2015 році стали Алесья (Alessia) і Лорін (Laurin).

10. Фрази ретороманської мови:

Allegra – привіт

co vai? – як справи?

Bain – добре

bun di – добрий ранок

buna saira – добрий вечір

buna notg – доброї ночі

a revair – до побачення

grazia – дякую

IV. Територія Франції до початку I тисячоліття була заселена кельтськими племенами. Після завоювання Галлії Юлієм Цезарем у 58-51 роках до Р.Х., цими землями поширилась народна (вульгарна) латина, з якої і розвинулась французька мова.

Історія французької мови поділяється на шість головних періодів: *галло-романський, старофранцузький, середньофранцузький, ранньої сучасної французької, класичної сучасної французької, теперішньої сучасної французької.*

Галло-романський період тривав з V до VIII століття. Вульгарна латина у Галлії почала набувати особливостей, що відрізняли її від латини, якою розмовляли в інших районах Римської імперії. Глоси Reichenau були хорошим зразком цієї мови. Наприкінці V століття Галлія була завойована західногерманськими племенами салічних франків, які поступово зливаються з галло-римським населенням і дають країні своє ім'я після утворення Французького королівства у 843 році.

Старофранцузький період тривав з IX до XIII століття. У цей період діалект латини Північної Галлії перетворився на окрему мову (Langue d'oïl) з власною граматикою. Перший текст цією мовою – "Страсбурзькі клятви" 842 року. Старофранцузька література почала розвиватися з X століття – склалися поеми, що звалися жєстами (*chansons de geste*). Кращим зразком французького героїчного епосу є "Пісня про Ролінда". До X століття склалися два діалекти старофранцузької – північний (норманське, пікардійське та інші наріччя) та провансальський (гасконське, лангедокське та інші наріччя). Проте до XV століття французькою розмовляють тільки у центральному районі Іль-де-Франс. У провінціях, особливо у Провансі та Лотарингії, розмовляють на своїх мовах. Французька у цей період вже вивчалась у сусідніх країнах (особливо у Німеччині). У XI-XIII столітті, після норманського завоювання,

французька була мовою вищих класів у Англії, й справила величезний вплив на англійську мову. Цей вплив був настільки великий, що носії сучасної англійської не розуміють давньоанглійську (англо-саксонську), також вона була мовою хрестових походів у Левант (Сирію, Ізраїль).

Середньофранцузький період тривав з XIV по XV століття. У цей період відбулось багато змін у вимові та граматиці. Літературною мовою була обрана мова району Іль-де-Франс, мови інших провінцій стали занепадати. Французька замінила латину у адміністративних текстах.

Рання сучасна французька мова (XVI століття). Прагненням письменників цього періоду, наприклад "Плеяди", було піднести французьку мову до рівня латини. У 1549 Ж. дю Беллі публікує маніфест "Захист та прославлення французької мови". Видається роман "Гаргантюа та Пантагрюель" Франсуа Рабле, де французька проявилась у всій своїй багатобарвності. У 1539 королівський декрет (ордонанс) Франциска I наказує вживати французьку у діловодстві.

Класична сучасна французька мова (XVI-XVIII століття). У 1694 році створюється Французька академія, що складає нормативний словник та граматику французької мови. Народна латина, що лежала в основі повністю змінилась: на місці довгих та коротких голосних виникають відкриті та закриті голосні, ненаголошені голосні були редуковані аж до їх повної втрати, перестають вимовлятися кінцеві приголосні. У цей період французька стала світовою мовою. Вона стає мовою вищих класів у багатьох країнах Європи. З колоніальною експансією Франції поширюється до Америки (Канада, Луїзіана, Карибські острови, Гвіана та ін.).

Сучасна французька мова. Початком власне сучасної французької мови вважається XIX століття. Між 1789 та 1918 була зафіксована вимова, що зберігається й у наш час. Стандартна французька ґрунтується на діалекті району Іль-де-Франс (який формально зветься франконським), що був офіційною стандартною мовою з середини XVI століття. У XX століття

французька стала державною у колишніх французьких та бельгійських колоніях у Африці.

Французька мова для більшості жителів Франції є державною мовою. За Конституцією країни, французька мова набула статус офіційної у 1992 році. Всі офіційні документи і договори повинні бути французькою мовою.

Французька мова займає особливе місце в світі. Французькою мовою розмовляють понад 200 мільйонів людей на п'яти континентах. Франкофонія об'єднує 68 держав та урядів. Французька мова є другою мовою після англійської за кількістю тих, хто її вивчає, і дев'ятою в світі за кількістю тих, хто нею розмовляє. Франція має найбільшу мережу закладів культури за кордоном, де французьку мову вивчають понад 750000 осіб.

Французька мова – одна з шести офіційних робочих мов ООН. З 185 країн-членів цієї організації 56 – франкомовні. Французька мова є одночасно робочою та офіційною мовою ООН, Європейського Союзу, ЮНЕСКО, НАТО, Міжнародного Олімпійського комітету, Міжнародного Червоного хреста та багатьох міжнародних правових інстанцій. Французька мова є офіційною мовою трьох міст, де розташовані штаб-квартири європейських інституцій: Страсбурга, Брюсселя та Люксембурга.

Лекція № 6

Тема: Звуковий склад французької мови. Основні способи словотвору.

План

1. Особливості звукового складу французької мови. Ритмічна група. Зв'язування звуків у мовному потоці.
2. Основні способи словотвору в французькій мові.
3. Суфіксація. Префіксація.
4. Парасинтез.

Література:

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. М.: Добросвет, 2000. 832 с.

2. Гуз О.П., Михалечик О.І., Теслер О.В. Практичний курс французької мови: Підручник. Луцьк: РВВ «Вежа», 2006. 544 с.
3. Попович М.М. Теоретична граматика французької мови. Морфологія. Чернівці: Букрек, 2010. 288 с.
4. Смуцинська І.В. Французька лексикологія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 600 с.
5. Цыбова И.А. Словообразование в современном французском языке. М.: Высшая школа, 2008. 128 с.

I. У французькому алфавіті **26** букв, які по-різному читаються залежно від їх позицій у слові та розміщення діакритичних знаків. Фонетична система французької мови має **16** голосних, **17** приголосних та **3** напівголосних-напівприголосних. Французький мовний потік складається не з окремих слів, а з **ритмічних груп**, тобто смислових груп слів, які об'єднані одним наголосом на останньому складі. Необхідно зауважити, що ритмічна група може складатись з одного чи декількох слів. Всі службові слова (артиклі, прийменники, вказівні і присвійні прикметники...) наголосу не мають і складають єдину групу із повнозначними словами. До ритмічної групи відносяться:

1. повнозначне слово + всі службові слова:

- дієслово + займенник – *elle parle* (вона розповідає);
- дієслово + частки заперечення – *elle ne lit pas* (вона не читає);
- дієслово + займенники, які заміняють прямий або непрямий додатки – *je le lui écris* (я йому про це пишу);
- іменник + артикль (означений, неозначений) – *le matin* (ранок), *un matin* (одного ранку)
- іменник + вказівний прикметник – *ce matin* (цього ранку);
- іменник + присвійний прикметник – *mon ami(e)* (мій друг (подруга));

2. повнозначне слово з усіма визначальними словами, які стоять перед повнозначним словом:

- іменник + прикметник + прислівник

C'est ma très belle robe (це моя дуже красива сукня)

- прикметник + прислівник

Je suis très contente (я дуже задоволена)

3. повнозначне слово з визначальним односкладовим словом, яке стоїть після повнозначного слова:

une feuille verte (зелений лист)

Je te comprends bien (я тебе добре розумію)

Якщо визначальне слово, яке стоїть після повнозначного слова, являється багатоскладовим, то воно утворює окрему ритмічну групу:

une feuille multicolore [yn foej / myltikɔlə:r]

Je te comprends parfaitement [ʒə tə kɔprɑ̃ / parfɛtmɑ̃]

4. Сталі вирази або групи слів, які виражають одне поняття:

de temps en temps [də-tɑ̃-zɑ̃-tɑ̃] (час від часу)

У французькій мові в потоці мовлення важко вловити межу між словами. Це пояснюється характерними для французької мови явищами: зчеплення (Enchaînement), голосового зв'язування (Liaison vocalique) і зв'язування (Liaison) звуків в мовному потоці.

1. Зчеплення.

Якщо слово закінчується на вимовний приголосний або групу неподільних приголосних, а наступне слово починається з голосного, то кінцевий виголошуваний приголосний попереднього слова утворює склад з початковим голосним наступного слова. Зчеплення обов'язково як всередині ритмічної групи, так і між ними.

Elle arrive. Il écrit. Elle indique. Une heure. Cet été. Cette Américaine.

2. Голосове зв'язування.

Якщо слово закінчується на голосний, а наступне слово починається також з гласного, то при переході від голосного до голосному вібрація голосових зв'язок не припиняється. Це - голосове зв'язування. Воно може бути як всередині ритмічної групи, так і між ними.

Elle va à la gare.

3. Зв'язування.

Якщо всередині ритмічної групи одне слово закінчується на невимовний приголосний, а друге починається з голосного або німого **h**, то невимовний кінцевий приголосний першого слова стає вимовним, зливаючись з початковим голосним наступного слова і утворюючи з ним один склад.

При зв'язуванні приголосні **s** і **x** стають дзвінками і переходять в **z**, приголосний **d** оглушується і переходить в **t**, **f** як **v**, але тільки в двох виразах: *neuf ans, neuf heures*.

Anna est très_heureux. Il est deux_heures. Je voir un grande_ arbre. Il est neuf_heure.

В словах *mon, on, ton, son, en*, зв'язування останньої букви **e** обов'язковим. При цьому звук [n] стає чітко вимовним. *Charle est mon_ami.*

Випадки обов'язкового зв'язування:

1. Між артиклем, присвійним або вказівним прикметником і наступним за ними словом:

mes élèves [me-ze-'lɛ: v]

les amis [le-za-'mi]

2. Між словом, вираженим прикметником або числівником, і іменником:

Ces vieux amis [se-vjø-za-'mi]

3. Між займенником-підметом і дієсловом або між дієсловом і займенниками-**en** і **y**.

nous appelons [nu-za-'plõ]

nous habitons [nu-za-bi-'tõ]

Parlez-en [par-le-'zã]

Allez-y [a-le-'zi]

4. Між дієсловом і займенником-підметом при інверсії:

Parlent-? [par-lə-'til]

5. Між допоміжним дієсловом 3-ї особи однини і множини і дієприкметником минулого часу:

il est allée [i-lɛ-ta-'le]

6. Між дієсловом-зв'язкою в 3-му особі однини і множини та іменною частиною присудка:

il est instituteur [i-lɛ-tɛ̃s-ti-ty-'toe:r]

7. Між прийменниками **dans, en, chez, sous, sans, des** і наступними за ними словом:

en été [ã-ne-'te]

dans une rue [dã-zyn-'ry]

8. Між словами **très, bien, plus, trop** і наступним за ними словом:

très avare [trɛ-za-'va:r]

9. У стійких словосполученнях:

de temps en temps [də-tã-zã-tã].

Зв'язування не допускається:

1. Між підметом, вираженим іменником, і присудком:

mes amis / écrivent [me-za-mi-e-'kri: v]

2. Між займенником-підметом і будь-яким наступним за ним словом при інверсії:

sont-ils intéressants? [so -ti-lɛ-te-rɛ-'sã]

3. Між іменником і наступним за ним словом (за винятком стійких словосполучень):

un prix élevé [oe-pri-e-'lve]

4. Зі словами, що починаються з **h** придихового:

les heros [le-e-'ro]

5. Перед числівником, що починається з голосного або з **h** німого:

les / onze livres [le- õz-'li:vʁ]

cent / un [sã-'oe]

Виняток: dix-huit, vingt-huit

6. Після сполучника **et**:

Vous et / elle [vu-e-ɛl]

II. Термін «словотвір» має два основних значення. В першому значенні термін використовується для вираження постійного процесу творення нових

слів у мові. В другому заченні «словотвір» означає розділ науки, яка займається вивченням процесу творення нових лексичних одиниць.

Залежно від рівня системи мови, до якого відносяться словотворчі засоби, розрізняють три основних типи словотворення: фонетичний (або ще як трактують терміном «ономатопея» – результат звуконаслідування, наприклад, дієслова типу *coasser* – квакати, *miauler* – нявкати, *pousser des cocoricos* – кукурікати), морфологічний, семантичний. Морфологічне і семантичне словотворення є найбільш важливими засобами утворення нових слів.

При фонетичному словотворі нові слова утворюються шляхом звуконаслідування (наприклад, *coucou*). Фонетичний словотвір служить не тільки для звуконаслідування, але й для створення вигуків, тобто слів, що виражають різні емоційні стани (*chut* – тсс! тиша). При семантичному словотворенні форма слова не змінюється, змінюються лише його значення або функція, наприклад, *voler* - *літати*, *voler*- *красти*.

Морфологічний словотвір передбачає утворення нових слів шляхом зміни форми вже існуючих за допомогою різних формальних засобів, за певними словотворчими моделям, наприклад, *endre* (попіл) – *endrier* (попільничка); *porte* (двері) + *parole* (слова) = *porte-parole* – представник.

Морфолого-синтаксичний спосіб – це спосіб творення слів, при якому слово утворюється внаслідок переходу однієї частини мови в іншу. Причиною такого переходу стає зміна словом синтаксичної функції у реченні: якщо слово, що первинно є прикметником, а отже виступає в реченні означенням, змінює свою синтаксичну функцію і виступає у ролі підмета або додатка. Морфолого-синтаксичний спосіб охоплює похідні, які виникають унаслідок переходу слів або словоформ з однієї частини мови до іншої.

До типів словотворення відносяться *суфіксація*, *префіксація*, *словоскладання*, *абревіація*, *конверсія*, *запозичення та усічення*.

III. Суфіксація є одним з продуктивних способів словотвірної системи сучасної французької мови. Суфікси здатні вказувати на належність слова до тієї чи іншої частини мови, іноді зазначають лексико-семантичний розряд

нового слова, нерідко мають оціночно-стилістичне значення, вказуючи на ставлення мовця до позначуваного явища чи на стилістичну приналежність слова. Оскільки суфікс визначається особливим класом морфем, а морфема є знаком, тому, суфіксу, як і будь-якому іншому мовному знаку, притаманне значення.

Отже, розглянемо деякі суфікси, які беруть активну участь у процесі утворення нових лексичних одиниць.

Іменниковий суфікс **-ation** ∠ лат. *-atio (-ationem)*. Це суфікс книжного походження, його дублет – народна форма *-aison*, яку використовували для творення іменників від основ дієслів. Суфікс *-ation* приєднується тільки до дієслівних основ першої дієвідміни. Наприклад: *vibrer* ‘коливатись’ → *vibration* ‘коливання’, *exciter* ‘збуджувати’ → *excitation* ‘збудження’, *varier* ‘варіювати’ → *variation* ‘варіація’, *dilater* ‘розширювати, збільшувати об’єм’ → *dilatation* ‘об’ємне розширення’, *moduler* ‘модулювати’ → *modulation* ‘модуляція’. Серед іменників з суфіксом *-ation* є слова, які закінчуються на **-isation**. В більшості випадків вони утворені від дієслів на *-iser*: *polariser* ‘поляризувати’ → *polarisation* ‘поляризація’, *électriser* ‘електризувати’ → *électrisation* ‘електризація’. Форма *-isation* розглядається як варіант суфікса *-ation*.

Суфікс **-(t)ion** ∠ лат. *-(t)ionem*. Іменники з цим суфіксом теж утворюються від дієслів першої групи: *presser* ‘пресувати, здавлювати’ → *pression* ‘тиск’, *fuser* ‘плавити, синтезувати’ → *fusion* ‘плавлення, синтез’, *diffuser* ‘дифундувати’ → *diffusion* ‘дифузія’, *disperser* ‘диспергувати’ → *dispersion* ‘дисперсія’. Семантично суфікси *-isation*, *-(t)ion* щільно корелюють, надають термінам конкретнішого, вузького значення порівняно з суфіксом *-ation*.

Суфікс *-age* ∠ лат. *-aticum* утворює нові слова від дієслів і майже не приєднується до іменників. Цей суфікс виражає стан, дію або результат дії, фазу технологічного виробництва: *potper* ‘накачувати’ → *potpage* ‘накачування’, *doper* ‘легувати’ → *dopage* ‘легування’, *raffiner* ‘рафінувати, очищувати’ → *raffinage* ‘рафінування, очищення’, *allumer* ‘освітлювати,

запалювати' → *allumage* 'освітлення, запалювання', *sécher* 'сушити' → *séchage* 'сушіння', *bavarder* 'балакати' → *bavardage* (балачки).

Суфікс **-ateur** – науковий дублет суфікса *-eur* ∠ лат. *-atōrem*. На сучасному етапі він виявляє тенденцію до фізичної і технічної спеціалізації: *condenser* 'конденсувати, ущільнювати' → *condensateur* 'конденсатор', *transformer* 'трансформувати, перетворювати' → *transformateur* 'трансформатор', *osciller* 'осцилювати' → *oscillateur* 'осцилятор', *modérer* 'послаблювати' → *modérateur* 'сповільнювач, регулятор', *accumuler* 'акумулювати' → *accumulateur* 'акумулятор'.

Формант **-eur** утворює іменники від дієслів першої і третьої груп: *accepter* 'приймати' → *accepteur* 'акцептор', *collecter* 'збирати' → *collecteur* 'колектор', *onduler* 'пульсувати, коливатись, перетворювати постійний струм у змінний' → *onduleur* 'інвертор, віброперетворювач', *détecter* 'детектувати' → *détecteur* 'детектор'. Утворює терміни, які позначають електротехнічні прилади або їх частини, машини, інструменти. Цей суфікс може також приєднуватися до основ прикметників, наприклад: *large* 'широкий' → *largeur* 'ширина, амплітуда', *longue* 'довгий' → *longueur* 'довжина, протяжність', *haute* 'високий' → *hauteur* 'висота'.

Суфікс **-ité** ∠ лат. *-itas* – науковий дублет суфікса *-(e)té*. Іменники з цим формантом утворюють від основ прикметників; такі похідні і вихідні лексеми семантично пов'язані між собою. Наприклад, запозичений із латинської *rigidité* знаходиться в безпосередньому зв'язку з прикметником *rigide*. Деривати з цим суфіксом означають якість, властивість речовини. Найпродуктивнішими суфіксальними моделями є: *intense* 'інтенсивний, підсилений' → *intensité* 'інтенсивність, напруженість', *rigide* 'твердий' → *rigidité* 'твердість, жорсткість', *dense* 'щільний, густий' → *densité* 'щільність, концентрація', *mobile* 'мобільний, рухливий' → *mobilité* 'мобільність, рухливість', *rapide* 'швидкий, високочутливий' → *rapidité* 'швидкість, висока світлочутливість'.

Суфікси **-tron** / **-on**. Перший суфікс утворює деривати, що позначають назви приладів, які необхідні для дослідження ядер атомів, елементарних та

субелементарних частинок. Наприклад, *cosmotron* ‘космотрон’, *bêtatron* ‘бетатрон’ - це прилади, призначені для розгону до високих енергій протонів та електронів відповідно. Суфікс *-on* указує на властивість конкретної елементарної частинки чи променя. Наприклад: *électron* ‘електрон’, *positron* ‘позитрон’, *neutron* ‘нейтрон’, *nucléon* ‘нуклон’, (*muon*) ‘мюон’, (*pion*), ‘піон’.

Деривація прислівників здійснюється за допомогою єдиного суфікса *-ment* ∟ лат. *-mente*, *-mens*. У французькій мові прислівники зберігають лексичне значення прикметників, наприклад: *optique* ‘оптичний’ → *optiquement* ‘оптично’, *mécanique* ‘механічний’ → *mécaniquement* ‘механічно’, *électrique* ‘електричний’ → *électriquement* ‘електрично’, *relative* ‘відносний’ → *relativement* ‘відносно’, *rapide* ‘швидкий, високочутливий’ → *rapidement* ‘швидко’. Терміни з цим суфіксом виражають різного роду значення: характер виконання, спосіб поведінки.

Щодо **префіксації**, то вона продовжує залишатися одним з активних способів словотворення. З'являються все нові й нові префікси, з якими легко утворюються нові слова.

Із метою систематизації численних префіксів, які існують у французькій мові, їх згруповують за семантичними ознаками. Найбільшу групу становлять *префікси заперечно-привативного* значення. Ці форманти «ніби» анулюють або нейтралізують якість чи дію, яку виражає основа. Привативні префікси означають відсутність або вилучення того, на що вказує основа. Із цієї групи морфем найчастіше використовуються такі: *dé-* (*dés-*), *di-* (*dis-*), *anti-*, *in-*, *a-*. У загальноживаній лексиці *dé-* (*dés-*) приєднують переважно до дієслів із суфіксом *-is* та народним *-er* першої дієвідміни. : *magnétiser* ‘намагнічувати’ → *démagnétiser* ‘розмагнічувати’ → *démagnétisation* ‘розмагнічування’, *sensibiliser* ‘сенсibilізувати’ → *désensibiliser* ‘десенсibilізувати, знижувати чутливість’ → *désensibilisation* ‘десенсibilізація, зниження чутливості’, *polariser* ‘поляризувати’ → *dépolariser* ‘деполяризувати’ → *dépolarisation* ‘деполяризація’, *brancher* ‘включати’ → *débrancher* → ‘виключати’, *boutonner* ‘застібати’ → *déboutonner* → ‘розстібати’.

Префікс *dé-* (*dés-*) в утворенні іменників може виступати як засіб для вираження антонімічних відношень: *intégration* ‘інтеграція, об’єднання’ → *désintégration* ‘дезінтеграція, розпад’, *ordre* ‘порядок, впорядкованість’ → *désordre* ‘безпорядок, невпорядкованість’.

Заперечний префікс *anti-* ∠ гр. *anti-* в словотворенні виражає повне заперечення того, на що вказує коренева морфема. Найбільшу продуктивність цей префікс виявляє для означення античастинок: *antibaryon* ‘антибаріон’, *anticorpuscule* ‘античастинка’, *antielectron* ‘позитрон’, *antineutrino* ‘антинейтрино’, *antineutron* ‘антинейтрон’, *antinucleon* ‘антинуклон’, *antiparticule* ‘античастинка’, *antiproton* ‘антипротон’. Крім того, *anti-* може приєднуватися до прикметників виражати ознаки, які протилежні основі: *antisymétrique* ‘антисиметричний’, *antimagnétique* ‘антимагнітний, немагнітний’.

Велику групу утворюють префікси із значенням інтенсивності. Вони виражають високий, найвищий або, навпаки, недостатній ступінь вияву ознаки чи сукупності ознак: *sur-*, *super-* ∠ лат. *super-*, *hyper-* ∠ гр. *hyper-*, *sub-*, *ultra-* ∠ лат. *sub-*, *ultra-*. Префікс *sur-* у більшості дериватів означає перевищення інтенсивності дії: *surdosage* ‘переопромінення’, *surexcitation* ‘перезбудження’, *surtension* ‘перевищення напруги’. Семантика цієї групи префіксів може збігатися, крім того, префікси можуть додаватися до одних і тих самих основ, наприклад *sur-* і *super-* можуть означати «над»: *surstructure* ‘надструктура’, *surcritique* ‘надкритичний’, *superstructure* ‘надструктура’, *supercritique* ‘надкритичний, суперкритичний’, *superbénéfice* ‘надприбуток’, *supercarburant* ‘бензин вищого гатунку’, *superchampion* ‘неодноразовий переможець’, ‘суперчемпіон’, *supermarché* ‘супермаркет’. Префікс *hyper-* означає велике підсилення якісної ознаки або дії: *hyperfocal* ‘гіперфокальний’, *hyperfréquence* ‘надвисока частота’, *hypercompression* ‘наддув’.

У наукових роботах часто використовують префікси, з яких кожен наступний дозволяє в тисячу разів зменшити (збільшити) одиниці вимірювання величин порівняно з попереднім: *milli-*, *micro-*, *nano-*, *pico-*. У бік збільшення

одиниць вимірювання використовують такі префікси: *kilo-*, *méga-*, *giga-*. Останнім часом деякі форманти з цієї групи активно формують неологізми в терміносистемах, а також частково входять у повсякденну лексику. Префікс *nano-* грецького походження, який означає «карлик», бере участь у словотворенні технічних, технологічних термінів (*nanomatériau* ‘наноматеріал’, *nanotechnologie* ‘нанотехнологія’, *nanosystème* ‘наносистема’, *nanoprocasseur* ‘нанопроцесор’, *nanoélectronique* ‘наноелектроніка’, *nanorobot* ‘наноробот’).

IV. Одночасне приєднання до твірної основи префікса і суфікса називають **префіксально-суфіксальним способом словотворення, або парасинтезом**. Такий процес деривації не має спеціальних афіксальних морфем, які були властиві лише парасинтезу, а використовує засоби префіксального та суфіксального словотворення. Парасинтез належить до морфологічного словотворення, тому між вихідним і похідним словами існують словотвірні відношення. Парасинтетичне словотворення виникає, коли існує сильний семантичний зв'язок між вихідним терміном і тим, що утворився внаслідок префіксально-суфіксальної деривації, унаслідок чого зберігається основний перелік семантичних рис («семантичне ядро») терміна. Наприклад, прикметник *interatomique* ‘міжатомний’ походить від *atome* ‘атом’ і вказує на те, що знаходиться або що відбувається між атомами. За такою самою моделлю «префікс + основа іменника + суфікс» парасинтетичним словотворенням організовано прикметникові терміни: *son* ‘звук’ → *hypersonique* ‘надзвуковий’, *molécule* ‘молекула’ → *bimoléculaire* ‘бімолекулярний’, *cyindre* ‘циліндр’ → *polycylindrique* ‘багатоциліндровий’, *atome* ‘атом’ → *monoatomique* ‘одноатомний’, *granule* ‘зерно, гранула’ → *intragranulaire* ‘внутрішньозерновий’.

Парасинтетична деривація малопродуктивна в утворенні іменників. Існує невелика кількість субстантивних похідних, які організовані префіксально-суфіксальним способом словотворення: *filtre* ‘фільтр’ → *hyperfiltration* ‘суперфільтрація’, *presse* ‘прес’ → *suppression* ‘зменшення тиску, усунення (перешкод), гасіння (променя)’, *presse* ‘прес’ → *dépression* ‘розрідження,

зменшення тиску, вакуум', *limite* 'межа; границя' → *délimiteur* 'обмежувач', *registre* 'запис, записування' → *enregistrement* 'запис, реєстрація сигналу'. Вони формуються за тією ж моделлю, що й прикметникові парасинтетичні словоформи.

Префіксально-суфіксальний спосіб словотвору має найбільшу продуктивність щодо термінів-дієслів. Вони утворені з допомогою префіксів *dé-*, *é-*, та *em-* і, зазвичай, належать до першої групи: *forme* 'форма, модифікація' → *déformer* 'деформувати', *place* 'місце' → *déplacer* 'заміщати, витіснити (атоми речовини)', *clair* 'світлий' → *éclairer* 'освітлювати', *crème* 'вершки, піна' → *écrémer* 'сепарувати', *branche* 'гілка, відгалуження' → *embrancher* 'приєднувати, розгалужувати (електричні схеми)'. Заперечно-привативний префікс *dé-* разом із суфіксом *-er* надають дієсловом значення дії, яка нейтралізує або заперечує семантичні риси вихідного слова. Похідні, утворені з допомогою *é-*, та *em-* виражають приведення до стану, його зміну або надання нової якості. Приклади свідчать, що терміни-дієслова, які утворені парасинтезом, сформовано за моделлю «префікс + основа іменника (прикметника) + суфікс». Парасинтетичне словотворення значно поступається продуктивністю суфіксальному та префіксальному, що пов'язано із сполучуваністю афіксальних морфем із твірною основою.

Лекція № 7

Тема: Аббревіатури та скорочення. Іншомовні запозичення в системі французької мови.

План

1. Скорочення у французькій мові. Типи усічень.
2. Утворення аббревіатур. Види аббревіатур.
3. Поняття «акронім». Вживання акронімів.
4. Іншомовні запозичення в системі французької мови.

Література:

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. М.: Добросвет, 2000. 832 с.
2. Помірко Р., Косович О. Нові слова французької мови: процеси зародження та функціонування: Монографія. Тернопіль: ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2014.388 с.
3. Попович М.М. Теоретична граматика французької мови. Морфологія. Чернівці: Букрек, 2010. 288 с.
4. Смуцинська І.В. Французька лексикологія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 600 с.
5. Цыбова И.А. Словообразование в современном французском языке. М.: Высшая школа, 2008. 128 с.

I. Застосування скорочень на письмі має таку ж історію, як і сама писемність. Значного кількісного поширення скорочені лексичні одиниці набувають у кінці ХІХ століття у зв'язку зі швидким розвитком науки і техніки. За визначенням В. Борисова «скорочення – це одиниця усної або письмової мови, створена з окремих (не всіх) елементів звукової або графічної оболонки певної розгорнутої форми (слова або словосполучення), з якою ця одиниця знаходиться у визначеному лексико-семантичному зв'язку». Згідно з роботами В. Борисова, Х. Фельбера, І. Цыбової, скорочення поділяють на графічні і лексичні, останні, в свою чергу, – на ініціальні та акроніми.

Графічні скорочення використовують тільки в письмовому мовленні. Вони є одиницями вимірювання відомих фізичних та математичних величин. Форма скороченого запису може бути різною, в найпростішому випадку обмежується однією або кількома літерами: $J \rightarrow \text{joule}$ 'джоуль', $kg \rightarrow \text{kilogramme}$ 'кілограм', $uma \rightarrow \text{unité de masse atomique}$ 'атомна одиниця маси'. Складніші одиниці вимірювання можуть записуватися за допомогою похилої лінії або через верхній від'ємний (додатній) числовий індекс: A/m ($A \cdot m^{-1}$) $\rightarrow \text{ampère par mètre}$ 'ампер на метр', g/cc ($g \cdot cm^{-3}$) $\rightarrow \text{grammes par centimètre cube}$ 'грамів на кубічний сантиметр', m/s ($m \cdot s^{-1}$) $\rightarrow \text{mètre par seconde}$ 'метр за секунду'. В усному мовленні графічні скорочення виконують через нескорочену форму відповідних лексичних одиниць.

Існують скорочення, що реалізуються шляхом відкидання частини слова, а за фрагментом, що залишається, упізнається смислове навантаження терміноелемента. Вихідними лексемами для них служать слова, які утворені із двох або більше складів, а процес формування таких скорочених словоформ називають *усіченням*. *Усіченням називають процес та результат процесу редукації одного чи декількох складів слова*. На думку деяких вчених, такі скорочення не створювались задля вжитку в межах загального вокабуляру мови, але започатковувались як терміни вузької групи людей (працівників медичної сфери, студентів тощо). У мовознавстві виділяють три типи усічень: *кінцевої частини слова (апокопа), початку слова (афераза), одночасно початку і кінця слова*. Для французької мови найхарактерніший усіченнями перший тип, тобто *апокопні* скорочення. У такому скороченні залишається частина слова, яка рідко узгоджується з морфемними межами лексеми: *imp. → impulsion* ‘імпульс’, *atm. → atmosphère, atmosphérique* ‘атмосфера, атмосферний’, *dyn → dynamique* ‘динаміка’, *réfr → réfraction* ‘рефракція’, *prof → professeur*, *sana → sanatorium*, *télé → télévision*, *foot → football*, *promo → promotion*, *labo → laboratoire*, *pseudo → pseudonyme*.

II. Термін абревіація (від лат. *abbreviatio* – «скорочення»), один із засобів деривації, дефінується як «об'єднання скорочених основ (технічній редактор - техред), скорочених і повних основ (медичне училище - медучилище), а також творення простого похідного слова шляхом довільного скорочення твірної одиниці (магнітофон маг)». У результаті такого процесу виникають слова з певною, усіченою основою, або основами, котрі називають *абревіатурами*. Абревіатури часто вживаються в текстах функціонального виду літератури, тобто ділового, наукового, навчального й ужиткового стилів. Вони також використовуються у засобах масової інформації та в щоденній комунікації людей.

За способом творення абревіатури поділяють на наступні групи:

- *ініціальні (літерні) абревіатури*, які утворені з початкових літер, напр., ЄС – Європейський Союз;

- *звукові аббревіатури*, котрі утворені з початкових звуків, напр., двотиж. – двотижневий, забезп. – забезпечення, заг. – загальний, загальна;
- *складові аббревіатури*, що виникають складанням початкових складів кожного слова словосполучення, наприклад, редкол. – редакційна колегія;
- *мішані (усічено-словесні) аббревіатури*, котрі утворені з початкової частини першого слова, що приєднується до цілого другого, напр., Гідрометцентр – гідрометеорологічний центр; або з початку першого слова та кінця останнього, напр., машзавод – машинобудівний завод, енергокомбінат – енергетичний комбінат.

Необхідно зазначити, що нині найбільша питома вага у наукових текстах припадає на ініціальні аббревіатури. Інтенсивного дослідження аббревіація як спосіб словотвору в романських, германських та слов'янських мовах набула в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Продуктивність аббревіатур обумовлена високою частотою вживання термінологічних одиниць, а також потенціалом щодо їх словотвірної здатності. Аббревіації можуть підлягати як прості або складні слова, так і терміни-словосполучення. Найчастіше для позначення окремих термінологічних лексем використовують початкові великі або малі літери слова: *A* → *absorption* ‘поглинання’, *C* → *capacité* ‘ємність’, *F* → *focale* ‘фокус, фокусна відстань’, *p* → *pression* ‘тиск’.

Аббревіатури, що складаються із двох букв, зазвичай позначають структурно неоднорідні лексеми, які у своєму складі містять префікси або декілька кореневих морфем: *RA* → *radioactivité* ‘радіоактивність’, *TL* → *thermoluminescence* ‘термолюмінесценція’, *U.V.* → *ultraviolet* ‘ультрафіолетові промені’, *A.F.* → *audiofréquence* ‘звукова частота’. Рідше трапляються скорочення, що складаються з першої і останньої літер або першої і декількох останніх літер слова: *Rt* → *rendement* ‘коефіцієнт корисної дії, ефективність’, *nbre* → *nombre* ‘кількість, число’.

Як вихідні елементи в процесі аббревіації можуть виступати й окремі слова, і терміни-словосполучення, що у текстах позначатимуться через ініціальні аббревіатури, які складаються із двох і більше мовних символів. Для

цього використовуються початкові букви всіх лексично повнозначних компонентів словосполучення:

1) *A.E.* → *accumulateur électrique* ‘електроакумулятор’, *BV* → *bande de valence* ‘валентна зона’, *R.L.* → *rayons lumineux* ‘світлові промені’; *V.U.* → *vitesse uniforme* ‘постійна швидкість’;

2) *C.T.P.* → *coefficient de température positif* ‘позитивний температурний коефіцієнт’, *MDP* → *modulation par déplacement de phase* ‘фазова модуляція’, *RSE* → *résonance de spin électronique* ‘електронний спіновий резонанс’;

3) *M.R.U.V.* → *mouvement rectiligne uniformément varié* ‘рівномірно змінний прямолінійний рух’, *P.B.F.U.* → *la plus basse fréquence utilisable* ‘найменша застосовна частота’.

Абревіація чотирьохкомпонентних терміносполук є okazionalnoю, рідше, ніж усіх інших. Скорочення з кількістю мовних знаків більше, як три, часто використовують для позначення відомих організацій, установ, наукових центрів: *C.I.U.R.* → *Commission Internationale pour les Unités Radiologiques* ‘Міжнародна комісія по радіологічних одиницях’, *A.I.E.A.* → *Agence Internationale pour l'Energie Atomique* ‘Міжнародне агентство з атомної енергії’. Називання кожного символу в ініціальних скороченнях відбувається так, як в алфавіті.

Розглядаючи ініціальну абревіацію як набір літерних символів, легко зрозуміти, що одними і тими самими мовними знаками можна представити різні терміни, в яких лексичні одиниці або їхні структурні фрагменти починаються з однакових літер. Це неодмінно призведе до зростання кількості абревіатурних омонімів і значно ускладнить їх розшифрування. Тому щодо функціонування скорочення поділяють на *загальноприйняті (стандартні)*, що протягом багатьох десятиліть використовують у фаховій літературі, і *оказіональні*. Загальновідомі стандартні скорочення у текстах не супроводжуються розширеною формою запису. Наприклад, прийнято з допомогою стандартних скорочень позначати спектральні діапазони: *IR* →

infrarouge ‘інфрачервоний’, *UV* → *ultraviolet* ‘ультрафіолетовий’. Оказіональні скорочення дуже поширені в наукових статтях, що пов’язано з високою частотою використання одних і тих самих термінів.

III. Слово акронім уперше використано співробітником лабораторії Белла 1943 р. у США і має грецьке походження: від «акрос» (крайній, верхній) і «онома» (ім’я). У словнику лінгвістичних термінів вказано, що аббревіатуру, утворену з початкових букв елементів вихідного словосполучення, але прочитану не за алфавітними назвами букв, а як звичайне слово, називають акронімом, або звуковою аббревіатурою. До складу акроніма можуть входити не тільки початкові букви компонентів словосполучення, але й фрагменти лексичних одиниць. Основним «будівельним матеріалом» для акронімів служать ініціальні аббревіатури. Якщо у двоконпонентні словосполучення входять терміни із складною лексико-семантичною структурою, то скорочена форма запису є акронімом: *CAD* [kad] → *convertisseur analogique-digital*, *CAN* [kan] → *convertisseur analogique-numerique* ‘аналого-цифровий перетворювач’, *D.E.M.* [dem] → *détection électromagnétique* ‘магнітна дефектоскопія, радіолокація’. *DEB* – *Dîner en blanc*, *GIR* – *groupe d’intervention régional*, *SAMU* – *Service d’aide médicale urgente*, *CAPES* – *Certificat d’aptitude au professorat de l’enseignement du second degré*, *CAPET* – *Certificat d’aptitude au professorat de l’enseignement technique*.

Також значна кількість акронімів може бути утворена з трикомпонентних термінів-словосполучень, до того ж до аббревіаційних символів можуть входити службові частини мови: *Raz* [raz] → *remise à zéro* ‘повернення в нульове положення, установка на нуль’, *LAR* [lar] → *ligne à retard* ‘лінія затримки’, *SOF* [sof] → *Système Officiel Français* ‘французька система сенситометрії’.

Останнім часом виявлено цікаву тенденцію, яка супроводжує утворення акронімів. У наукові тексти вводять скорочення-акроніми, що викликають асоціації з відомими лексичними одиницями: *LASIR* → *Laboratoire de Spectrochimie Infrarouge et Raman* ‘лабораторія інфрачервої спектроскопії і раманівської спектроскопії’. Часто семантика скорочених слів жодним

чином не пов'язана з фізикою як наукою і може асоціюватися з назвами квітів або жіночими іменами: *LIS* → *structures induites par laser* → структури, що індуковані лазером, *OPHELIE* (*Onduleur Plan/Hélicoïdal du Lure à Induction Electromagnétique*) → інвертор плоский/ гелікоїдальний індукційно-електромагнітної пастки.

У таких скорочених словоформах автори свідомо підганяють аббревіатуру до відомих лексичних одиниць. Мотиви формування таких акронімів містять два важливі аспекти: 1) наукові тексти характеризуються насиченими галузевими терміноелементами, відсутністю емоцій та почуттів, тому під час формування таких акронімів автори можуть передати свій психоемоційний стан; 2) упізнаваність скорочених словоформ і відповідних їм терміносполук значно зростає.

IV. Запозичення— елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), який було перенесено з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови до іншої.

Ранні запозичення у французькій лексиці пов'язані з латинською, рідше грецькою мовами: *diffusion* ∠ лат. *diffundere* 'поширюватись', *diffraction* ∠ лат. *diffringere* 'розірвати на шматки', *absorption* ∠ лат. *absorptionem* 'абсорбція', *impulsion* ∠ лат. *impulsionem* 'штовхання', *résistance* ∠ лат. *resistentia* 'опір, протидія', *inertie* ∠ лат. *inhertie* 'відсутність руху', *atome* ∠ гр. *átomos* 'неподільний' та інші. Це пов'язано з тим, що, на той час (XIV–XVIII ст.), значну кількість наукових трактатів було записано латинню, саме вона слугувала джерелом для номінації багатьох нових понять. Крім того, політичні, релігійні, наукові діячі (Рене Декарт, П'єр Гассенді, Бенедикт Спіноза, Ісаак Ньютон, Готфрід Лейбніц) спілкувались і писали латинською мовою.

Значна частина запозичень із грецької мови представлена елементами: *auto-*, *photo-*, *micro-*, *nano-*, *mono-*: *auto-émission* 'холодна (електронна) емісія', *auto-irradiation* 'самоопромінення', *photo-élasticité* 'фотопружність', *photo-injection* 'фотоінжекція', *micro-ampère* 'мікроампер', *micro-onde* 'мікрохвиля', *nanofarad* 'нанофарад', *nanomètre* 'нанометр'.

Для позначення нових об'єктів і явищ часто використовують англійські назви. У словнику *Le Robert* англіцизмом вважається лексична одиниця, запозичена з англійської мови. Серед слів англо-американського походження у французькій мові виділяють:

- запозичення;
- кальки;
- ксенізми;
- інновації.

Процес запозичення є складним і тривалим процесом перенесення-відтворення іншомовних лексичних одиниць. У процесі запозичення виділяють такі етапи:

1) відбуваються зміни в іншомовних словах під час їх входження у мову-реципієнт;

2) проходять перетворення, які є наслідками освоєння запозиченого слова у новій мовній системі (адаптація): *best-seller, reader, to program – programmer, to zap – zapper, to sponsor – sponsoriser, to flash – flasher, to mix – mixer*;

3) відбувається укорінення (інтеграція) запозиченої лексичної одиниці в систему мови-реципієнта – запозичення вже повністю відповідає нормам нової мовної системи і не відрізняється від питомої лексики: *film, vamp*;

Запозичення у своїй більшості представлені англіцизмами: *audioblogging* (manifeste de l'audioblogging), *blook* (un livre réalisé à partir du contenu d'un blog ou un livre publié sur un blog), *facebookable* (un contenu digne d'être publié sur facebook, susceptible de susciter l'intérêt des internautes qui pourront «liker» ou commenter sur le réseau), *buzz marketing* (technique marketing consistant à faire du bruit autour d'un nouveau produit ou d'une offre). Трапляються запозичення з іспанської мови: *caracoler* (effectuer des caracoles, pour un cheval; évoluer avec vivacité et facilité; prendre une position prédominante, très au-delà des concurrents), з італійської: *barista m* (celui qui a acquis un certain niveau de compétence dans la préparation de boissons au café à base d'expresso).

Кальки – це запозичення з повною морфемною заміною, коли іншомовна модель цілком відтворюється морфологічними засобами мови-реципієнта, що повністю виключає фонемну субституцію. Сюди входять:

а) структурно-морфологічні (перекладені запозичення), які відтворюють у мові-реципієнті морфо-синтаксичні характеристики моделей мови-донора шляхом поморфемного перекладу, напр: англ. *politic fiction* – фр. *politique fiction*, англ. *loud speaker* – фр. *haut-parleur*;

б) описово-перекладені еквіваленти запозичених лексем, які виступають лише приблизними відповідниками іншомовних моделей і не відтворюють їхню морфологічну структуру, наприклад: фр. *répétiteur de dialogue* – англ. *dialogue-coach* (англ. – *coach* тренер), фр. *détective privé* – англ. *private eye* (англ. – *eye* око).

Ксенізми – запозичені лексеми, що позначають чужорідні екзотичні реалії для певної мовної спільноти. Ксенізм – це тип запозичень, що не асимілюється в мові реципієнта і зберігає правопис незмінним. Наприклад, *drive-in* – автокінотеатр просто неба, *quark* ‘кварк’, *shutdown device* ‘пристрій відключення’, *large hadron collider* ‘великий адронний колайдер’. Походження терміна *quark* пов’язане з лауреатом нобелівської премії, американським фізиком Маррі Гелл-Маном. Відкриття частинки стало величезним унеском у теорії елементарних частинок і будови Всесвіту, тому термін став інтернаціональним і без жодних модифікацій поширився на індоєвропейські мови. Терміни увійшли в французьку мову разом із науковим поняттям і не піддаються асиміляції. У музиці це спостерігається у лексем, пов’язаних з витоками джазу і традиційною творчістю афроамериканців, наприклад, *work song*, *coon song*, *square dance*, *tap dance*.

Інновації – це іншомовні слова, що використовуються в усній або писемній французькій мові, але не набули лексикографічної фіксації, тобто залишаються на периферії лексико-семантичної системи мови-реципієнта, наприклад: *performance* – вистава, *prime time*.

Лекція №8

Тема: Речення як одиниця синтаксису. Типи речень.

План

1. Речення. Просте непоширене речення.
2. Порядок слів у розповідному реченні.
3. Заперечне речення.
4. Порядок слів у питальному реченні.
5. Складне речення. Види підрядних речень.

Література:

1. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. М.: Добросвет, 2000. 832 с.
2. Гуз О.П., Михалечик О.І., Теслер О.В. Практичний курс французької мови: Підручник. Луцьк: РВВ «Вежа», 2006. 544 с.
3. Попович М.М. Теоретична граматика французької мови. Морфологія. Чернівці: Букрек, 2010. 288 с.
4. Цыбова И.А. Словообразование в современном французском языке. М.: Высшая школа, 2008. 128 с.

І. Речення. Типи речень.

Речення (*la proposition, la phrase*) – основна одиниця синтаксису, має своє граматичне та фонетичне оформлення і служить цілям комунікації. У французькій мові речення бувають розповідні (*phrases narratives*), питальні (*phrases interrogatives*), окличні (*phrases exclamatives*). За своєю структурою речення бувають прості (*phrase simple, proposition simple*) та складні (*phrase complexe, proposition complexe*).

Просте речення.

Просте (*phrase simple*) непоширене речення складається тільки з головних членів речення: підмета (*sujet*) та присудка (*prédictat*).

La leçon commence.

Просте поширене речення, крім головних членів речення, має і другорядні члени: додатки – прямий та непрямий (*complément d'objet direct –*

додаток без прийменника), (*complément d'objet indirect* – додаток з прийменником), означення (*épithète, complément de nom, le complément attributif*), обставини (*complément circonstanciel*).

J'écris une lettre. – Я пишу лист.

Jean a téléphoné à son frère. – Жан зателефонував брату.

Nous sommes à Lutsk. – Ми в Луцьку.

У французькій мові використовуються також односкладові речення. До них відносяться:

1) окличні речення, які мають у своєму складі один вигук або іменник.

Наприклад: *Quoi!* - Як! *Bravo!* - Браво! *Hélas!* - На жаль! *Quel bonheur* - Яке щастя!

2) Речення у наказовій формі: *Parlez!* - Кажіть! *Venez ici!* - Йдіть сюди!

3) Речення, в якому є лише підмет. Наприклад: *Juin.* - Червень. *Paris.* - Париж.

4) Речення, що починаються з другого елемента заперечення **pas, rien, plus, personne, point** (перший елемент заперечення "ne" пропущено): *Pas un nuage en ciel* - На небі ні хмарки. *Plus de lettres, plus de nouvelles* - Більше ні листів, ні овин.

Односкладові речення у французькій мові часто відносять до речень, які називають неповними. Такі неповні речення можна зустріти у прямій мові (діалозі), а також у прислів'ях та приказках. Наприклад: *Qu'est-ce que tu manges?* - *Rien.* (Що ти їсиш? - Нічого). *A chaque rat, son chat.* На кожного щура, свій кіт. *Loin des yeux, loin du coeur.* Геть з очей - з серця геть.

II. Порядок слів у розповідному реченні.

1. *Підмет* з словами, що до нього відносяться, стоїть перед присудком. Він може бути відокремлений від присудка тільки службовими словами (запереченням *ne* або придієсловним особовим займенником). Такий порядок слів називається прямим. Підмет + присудок + прямий додаток + непрямий додаток + обставина.

(*Le sujet + le prédicat + le complément d'objet direct + le complément d'objet indirect + le complément circonstanciel*).

2. *Прямий додаток*, виражений іменником, стоїть після присудка. *Непрямий додаток*, який виражений іменником, також має стояти в реченні після присудка. Якщо в реченні є прямий і непрямий додатки, то після присудка вживаємо прямий додаток, а за ним непрямий додаток. Прямий і непрямий додатки, виражені придієслівними особовими займенниками, стоять завжди перед присудком.

Je vois un garçon. – Я бачу хлопчика.

J'aime ma mère. – Я люблю мою маму.

Michel lave la vaisselle. – Мішель миє посуд.

Elle dessine une image. – Вона малює картинку.

Michel parle à sa femme. – Мишель говорить со своєю женою.

Elle s'adresse au chef. – Она звертається к шефу.

Nous écrivons à nos cousins. – Мы пишем своим двоюродным братьям.

Je parle à mon mari. – Я говорю со своим мужем.

J'écris un message à mon ami. – Я пишу повідомлення моєму другу.

Il aime les tartines avec du beurre. – Он любить бутерброди з маслом.

J'ai envoyé le livre à Michel. – Я відіслав книгу Михайлу.

Il les appelle. – Він їх кличе.

Il leur parle. – Він розмовляє з ними.

3. *Обставини* можуть стояти на початку і в кінці речення. Якщо обставин більше, то вони розподіляються за змістом, на початку або в кінці речення.

Наприклад:

Aujourd'hui je veux parler de la géographie. – Сьогодні я хочу поговорити про географію.

Je visite ma grand-mère souvent. – Я часто відвідую свою бабусю.

Il a décidé cela définitivement. – Він вирішив це остаточно.

4. *Означення-прикметник* може стояти перед іменником і після нього. Перед іменником вживається ряд якісних односкладових і двоскладових прикметників, таких як: bon, beau, gentil, grand, jeune, joli, mauvais, petit. Після

іменника вживаються багатоскладові прикметники та прикметники, що означають колір, форму, національність.

Elle a acheté une très belle robe. – Вона купила дуже красиву сукню.

Elle lit des articles intéressants. – Вона читає цікаві статті.

У французькому реченні часто використовується безособовий вираз *Il est* для позначення часу:

Il est trois heures. – Третя година.

Il est tôt. – Рано.

Il est tard. – Пізно.

Безособовий вираз *il y a* використовується для вказівки на наявність чогонебудь, розташований на початку або в кінці речення. Наприклад:

Il y a une serviette sur la table. - Скатертина (є) на столі.

Sur la table il y a une serviette. - На столі є скатертина.

III. Порядок слів у заперечному реченні.

Заперечне речення (*phrase négative*) утворюється за допомогою заперечних часток *ne* і *pas*. Частина *ne* вживається перед дієсловом, частина *pas* – після дієслова.

Michel ne travaille pas à l'usine. – Михайло не працює на заводі.

Leur réponse n'est pas correcte. – Їхня відповідь неправильна.

Nous ne savons pas quoi faire avec cela. – Мы не знаємо, що з цим робити.

Le livre n'est pas intéressant. – Книга не цікава.

Якщо дієслово-присудок починається з голосної літери, то у першій частинки «*ne*» опускається *e* і вона пишеться з дієсловом через апостроф:

Marie n'arrive pas demain. – Марія не приїжджає завтра.

У розмовній французькій мові часто можна зустріти випадки опускання частки «*ne*», залишається лише частина «*pas*»:

Ils travaillent pas. – Вони не працюють.

Elle arrive pas demain. – Вона не приїжджає завтра.

Je sais pas. – Я не знаю.

Je choisis pas cela. – Я не вибираю це.

Для підсилення змісту речення замість частки «*pas*» іноді використовуються слова *jamais* – ніколи, *personne* – ніхто, нікого, *rien* – нічого:

Je ne vois personne. – Я нікого не бачу.

Michel ne plaisante jamais. – Михайло ніколи не жартує.

Je ne sais rien à propos de cette affaire. – Я нічого не знаю щодо цієї справи.

IV. Порядок слів у питальному реченні.

У французькій мові в питальному реченні (*proposition interrogative*) може бути як прямий порядок, так і зворотний порядок слів (інверсія), де підмет міняється місцем із присудком. Розглянемо декілька видів питань.

1. Загальне питання до самостійного або головного речення, на яке очікується відповідь так чи ні. Таке питання може зберігати прямий порядок, або може мати зворотний порядок слів.

Прямий порядок слів у реченні зберігається, якщо питання виражене лише інтонацією, або якщо питання будується за допомогою питального звороту *est-ce que*:

Tu sais conduire?

Est-ce que tu tu sais conduire?

Вживання звороту *est-ce que* є обов'язковим у питаннях, де присудок виражений дієсловом I, II групи і більшості дієслів III групи в 1-й особі однини теперішнього часу:

Est-ce que je marche vite?

Примітка. Питальна форма для 1-ї особи однини дієслів *être*, *pouvoir* може бути створена як за допомогою питального звороту *est-ce que*, так і за допомогою інверсії (причому дієслово *pouvoir* в 1-й особі однини при інверсії має форму *puis*):

Est-ce que je suis? – Suis-je?

Est-ce que je peux? – Puis-je?

Інверсія може бути простою і складною. Проста інверсія робиться, якщо підмет виражено займенником (*on*, *se* або особовим ненаголошеним займенником):

Aimez-vous la musique?

Якщо дієслово в 3-й особі однини закінчується на голосну, між дієсловом і займенником вставляється літера t:

Arrive - t - il à cette cérémonie?

Складна інверсія робиться, якщо підмет виражено іменником:

Pascal et Marie sont-ils étudiants?

Питальні слова:

Qui cherchez-vous? Кого ви шукаєте?

Que lit-il? Що він читає?

Quel livre lisez-vous? Яку книгу ви читаєте?

Combien de livres avez-vous? Скільки у вас книг?

Où vas-tu? Куди ти йдеш?

Quand arrive le train? Коли приїде поїзд?

Comment travaille -t-il ? Як він працює?

D'où – звідки ?

Avec qui – з ким?

Pourquoi – чому?

У сучасній французькій розмовній мові спостерігається тенденція до збереження прямого порядку слів, у тому числі і в питальному реченні. Тому питання за допомогою питального звороту *est-ce que* використовуються найчастіше.

2. Питання до підмета.

Питання до підмета, який означає істоту, будується за допомогою займенника *qui* або питального звороту *qui est-ce qui*:

Qui ira avec moi? - Qui est-ce qui ira avec moi?

Питання до підмета, який означає неістоту, будується за допомогою питального звороту *qu'est-ce qui* :

Qu'est-ce qui se trouve sur cette place ?

Порядок у цих реченнях зберігається прямий, причому дієслово завжди стоїть в 3-й особі однини:

Les étudiants copient ses règles. Qui copie ses règles?

3. Питання до прямого додатку.

Питання до прямого додатку, який виражений іменником і означає істоту, будується за допомогою питального займенника *qui* або питального звороту *qui est-ce que* (*qui* + *est-ce que*).

Якщо підметом є займенник, у питальному реченні, яке вводиться займенником *qui*, робиться проста інверсія. Але якщо підмет виражений іменником, можлива лише складна інверсія. У питанні зі зворотом *qui est-ce que* зберігається прямий порядок слів:

Qui cherche-t-il?

Qui Pierre cherche-t-il?

Qui est-ce qu'il cherche?

Qui est-ce que Pierre cherche?

Питання до прямого додатку, вираженого іменником, що означає неістоту, будується за допомогою питального займенника *que* або питального звороту *qu'est-ce que*. У першому випадку в питанні робиться проста інверсія. В питанні зі зворотом *qu'est-ce que* порядок слів зберігається прямим:

Que faites-vous?

Que cherche Pierre ?

Qu'est-ce que vous faites ?

Qu'est-ce que Pierre cherche ?

Вживання звороту *qu'est-ce que* є обов'язковим, якщо підмет є особовим придієслівним займенником 1-ї особи однини (виключення - деякі дієслова III групи).

Qu'est-ce que je fais?

4. Питання до непрямого додатку.

Питанням до непрямого додатку, що означає істоту, є питальний займенник *qui*, а який означає неістоту є *quoi* (наголошена форма займенника *que*) в сполученні з різними прийменниками.

Якщо підмет виражений іменником, найчастіше робиться проста інверсія. Якщо речення поширене (ускладнене додатками і обставинами), необхідна складна інверсія:

De qui parle - t-il? Про кого він говорить?

De quoi parle - t-il? Про що він говорить?

De qui Pierre parle - t-il? Про кого Петро говорить?

De quoi Pierre parle - t-il? Про що Петро говорить?

5. Питання до обставини місця (où – де? куди?)

Якщо підмет питального речення виражається особовим займенником (крім займенників 1-ї особи однини дієслів I групи і більшості дієслів III групи), питання має просту інверсію:

Où va - t-il ?

Якщо підмет виражається іменником, можливі два види інверсії: проста і складна. Проста інверсія: Où va Pierre?

Складна інверсія: Pierre où va-t-il?

Примітка. В питаннях зі складною інверсією до обставини місця підмет-іменник ставиться перед питальним прислівником *où*. Однак якщо в реченні є прямий додаток, виражений іменником, або обставинні слова, складна інверсія обов'язкова:

Où Jacques achète-t-il ces livres ?

Якщо підмет виражений особовим придієслівним займенником 1-ї особи однини, питання будується за допомогою звороту *est-ce que*:

Où est-ce que je vais ?

V. Складне речення (phrase complexe).

У французькій мові складне речення (*phrase complexe*) складається з кількох простих речень, близьких за змістом і пов'язаних між собою граматично. Речення бувають складносурядними і складнопідрядними.

Складносурядне речення.

У складносурядному реченні прості незалежні речення можуть з'єднуватися між собою:

1) **сполучниками сурядності** *et, ou, ni, mais, cependant, pourtant, car, donc, c'est pourquoi*:

Le train courait à grande vitesse *et* par la portière ouverte j'apercevais les champs, les prairies, les forêts.

2) без сполучників, утворюючи безсполучникові сурядні речення:

C'est l'automne; les arbres n'ont plus de fruits, la terre est couverte de feuilles mortes.

Види підрядних речень.

Підрядне речення підметове.

Підрядне підметове речення вводиться відносним займенником *qui* і вживається найчастіше у прислів'ях:

Qui cherche trouve. – Хто шукає, той знаходить.

Qui vivra verra. – Поживемо, побачимо.

Підрядне речення присудкове.

Підрядне речення присудкове вводиться сполучником *que* і стоїть після дієслова-зв'язки:

Mon désir est *que* vous soyez attentif. – Я хочу, щоб ви були уважні.

Підрядне речення додаткове.

Підрядне речення додаткове вводиться сполучником *que*:

Je pense *que* tu pourras reprendre bientôt ton travail. – Я думаю, що ти зможеш незабаром розпочати свою роботу.

Підрядне речення означальне.

Підрядне речення означальне вводиться відносними займенниками *qui, que, dont, lequel, où*:

Le garçon *que* vous voyez est mon frère. – Хлопчик, якого ви бачите, є моїм братом.

L'hôtel *dont* vous parlez est moderne. – Готель, про який ви говорите, сучасний.

La ville *où* je suis né est très grande. – Місто, в якому я народився, дуже велике.

Підрядні речення обставинні.

Підрядні речення обставинні вводяться різними сполучниками підрядності.

1. Підрядні речення часу вводяться сполучниками:

quand, lorsque, pendant que, comme (коли), aussitôt que, dès que, depuis que, avant que, jusqu'à ce que.

Примітка: Після сполучників *avant que, jusqu'à ce que* вживається *Subjonctif*.

Lorsque la mer était calme elle s'en allait nager loin dans la mer. (Indicatif). – Коли море було спокійне, вона запливала далеко в море.

Restez à vos places jusqu'à ce que je sois revenu. (Subjonctif). – Залишайтеся на своїх місцях до тих пір, поки я не повернуся.

2. Підрядні речення місця вводяться сполучниками *où, d' où*:

Il va où il veut. – Він іде, куди захоче.

Il sera bientôt à Paris, d' où il partira à Nice. – Він скоро буде в Парижі, звідки він поїде в Ніццу.

3. Підрядні речення причини вводяться сполучниками *puisque, parce que, comme* (через те що, бо, оскільки, тому що):

Je vous raconte ça parce que je vous crois. – Я вам розповідаю це, тому що я вам вірю.

4. Підрядні речення мети вводяться сполучниками *que (щоб), afin que, pour que* (для того щоб). Ці сполучники вимагають після себе *Subjonctif*.

Expliquez - lui cette règle afin qu'il la comprenne. – Поясніть йому це правило, щоб він його зрозумів.

5. Підрядні речення порівняльні вводяться сполучниками *comme (як), comme si* (неначе, наче, немов), *autant que, plus que, moins que*:

Il travaille autant qu'il peut. – Він працює стільки, скільки може.

6. Підрядні речення допустові вводяться сполучниками *quoique, bien que*. Ці сполучники вимагають після себе *Subjonctif*.

Quoiqu'il pleuve je suis obligé de sortir. – Хоч іде дощ, я змушений вийти.

Exercices:

Dérivation suffixale

Transformez d'après modèles ci-dessous.

Modèle 1:

a) parler - **parleur**

acheter, jouer, chanter, danser, travailler, chômer.

b) vendre – **vendeur**

recevoir, prendre, entreprendre, dormir, mentir, mettre.

c) envahir – **envahisseur**

fournir, bâtir, applaudir, asservir.

Modèle 2:

a) observer – **observateur**

collaborer, calculer, négocier, expérimenter.

b) civiliser – **civilisateur**

organiser, improviser.

c) planifier – **planificateur**

falsifier, mystifier, vérifier.

Modèle 3: chanson – chansonnier

vacance, course, boutique, caisse, finance, lait.

Modèle 4:

a) chirurgie – **chirurgien**

comédie, collègue, grammaire.

b) physique – **physicien**

technique, pratique, mécanique, informatique.

Modèle 5: paysage – paysagiste

chimie, dent, économie, journal, biologie, guitare, portrait.

Modèle 6: Italie – Italien

Brésil, Algérie, Inde, Egypte.

Modèle 7:

a) chauffer – **chauffage**

éclairer, chômer, sonder, doser, nettoyer, guider, emballer.

b) atterrir – **atterrissage**

alunir, blanchir

Modèle 8:

a) changer – **changement**

developper, payer, arranger, régler, charger, embarquer, écouler.

b) avertir – **avertissement**

applaudir, ralentir, établir.

Modèle 9:

a) augmenter – **augmentation**

collaborer, accélérer, compenser, négocier, exploiter, améliorer.

b) stabiliser – **stabilisation**

réaliser, mobiliser.

c) planifier – **planification**

pacifier, certifier, modifier, falsifier, vérifier, classifier, bonofier.

Modèle 10: triste – tristement

large, propre, simple, énergique, attentive, active.

Préfixation

1. Ecrivez de quels mots sont formés les dérivés suivants. Précisez leurs sens.

Inattentif, impossible, irréel, illisible, invisible, incapable, mécontent, médire, méconnaître, non-emploi, non-conforme, non-livraison, interaction.

2. Formez les dérivés en *sur-*, *super -*, à partir des mots suivants. Précisez leurs sens.

Production, offre, homme, exploitation, avion, marché, production, puissance.

3. Formez les dérivés en *dé - (des) -*, à partir des mots suivants. Précisez leurs sens.

Brancher, centraliser, charger, composer, faire, loger, ennuyer, équilibrer, hériter, orienter, accord, ordre, avantage.

4. Formez les dérivés en *re*, (*-ré-*, *r-*) , à partir des mots suivants. Précisez leurs sens.

Commencer, conquérir, constituer, construire, couvrir, devenir, dire, lire, élire, éditer, accrocher, acheter, ajouter.

Transformez d'après les modèles.

Modèle 1: possible – impossible

- a) mobile, probable, productif, prudent, capable ;
- b) actif, attentif, accessible, abordable, acceptable, égal ;
- c) légal, lisible, logique.

Modèle 2: faire – refaire, approcher – rapprocher

- a) constituer, construire, couvrir, devenir, dire, lire ;
- b) éditer, évaluer;
- c) apporter, accorder, accourir.

Formation parasynthétique

1. De quels mots sont formés les dérivés suivants.

Intercontinental, interplanétaire, interindividuel, interprofessionnel, supersonique, souterrain, emplacement, empiècement.

2. Formez les verbes des substantifs suivants d'après le modèle : dé (é) + S + -er, -iser.

Botte, courage, valise, crème, gorge, racine, chiffre, poussière.

3. Transformez d'après les modèles :

Modèle 1: corne – décorner

nature, botte, valise, chiffre, panne, plume.

Modèle 2:

a) doux – adoucir

b) fou – affoler

maigre, faible, noble, plat, sain ; grave, triste.

Modèle 3: pire – empirer

peste, poison, bel, laid.

Modèle 4: feuille – effeuiller

corne, chentille, gorge, crème.

Les mots composés.

I. Dites les mots composés à partir des éléments donnés.

a) *grand*: père, parents, mère, oncle, tante;

b) *petit*: fils, fille, enfants, beurre, gris;

c) *bon*: homme, maman, enfant, marché.

II. Combinez les verbes et les substantifs ci-dessous et formez des noms composés. Précisez leur sens.

a) tourner, passer, briser, cacher, porter, garder, casser;

b) disque, avion (s), glace, feuille, nez, temps, monnaie, cou.

III. Formez des mots composés des adjectifs et substantifs suivants.

a) bas, plat, bon, grand, petit;

b) forme, mère, relief, homme, fils, cour, fond.

Exercices:

Transformez d'après modèles:

Modèle 1:

a) *centre – central – centraliser – centralisation ;*

b) *légal – legaliser – legalisation ;*

a) nation, commerce, région, monde ;

b) libéral, banal, vocal, total, spécial, moderne, mobile, modèle, actuel, naturel, formel.

Modèle 2: *mode – modifier – modification ;*

plan, code, ample, simple.

Modèle 3:

a) *varier – variable – invariable ;*

b) *diviser – divisible – indivisible.*

a) contester, désirer, manger, pardonner, expliquer, respirer, séparer ;

b) exiger, corriger, faillir, lire, traduire, admettre.

Modèle 4: *collaborer, collaboration, collaborateur.*

administrer, apprécier, négocier, adopter, adorer, carburer, accélérer.

Modèle 5: *réaliser, réalisation, réalisateur.*

stabiliser, improviser, vocaliser, idéaliser, généraliser, synchroniser.

Modèle 6: *chauffer, chauffage, chauffeur.*

emballer, sonder, éclairer, tricoter, saboter, chômer, afficher.

Рекомендована література та інтернет-ресурси

Основний перелік:

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис: навч. посіб. К.: Вища шк., 2006. 144 с.
2. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посібник К.: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
3. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства: підручник 2-е вид., стер. К.: Академія, 2009. 336 с.

4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник 3-є вид. К.: Видавничий центр “Академія”, 2010. 464 с.
5. Смуцинська І.В. Французька лексикологія: навчальний посібник французькою мовою. К.:Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015.600 с.

Додатковий перелік:

1. Зеленько А. С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень. Аспекти, методи, прийоми та процедури вивчення мови: посібник 2-ге вид., перероб. Луганськ: Альма-матер, 2002. 283 с.
2. Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства: навч. посібник: у 2 ч. за ред. А. П. Супрун. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. I: Мова, її будова та функції в суспільстві. 168 с.
3. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики: аналітичний огляд: навч. посібник. К.: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
4. Семчинський С. В. Загальне мовознавство: підручник. К.:“ОКО”, 1996. 413 с.
5. Ющук І. П. Вступ до мовознавства: навч. посібник. К.: Рута, 2000. 128 с.
9. Навчальні матеріали онлайн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1222090548043/dokumentoznavstvo/vstup_do_movoznavstva

Навчально-методичне видання

Галян Оксана Віталіївна

Вступ до мовознавства
для студентів денної та заочної форм навчання

Навчально-методичне видання

Друкується в авторській редакції